

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre İstanbul'da Avcılık Hunting in Istanbul According to Evliyâ Çelebi's Seyahatnâme

Emre KUNDAKÇI

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, kundakciemre@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6267-6837

Özet

Türklerin sosyal, dinî, askerî, iktisadi ve siyasi hayatında avcılığın izlerine ilk yazılı ve görsel Türk yadigarlarından itibaren rastlanılır. Bu çalışmada, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin İstanbul kısmı avcılık faaliyetleri bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türklere avcılığın önemi ve tarihi kısaca aktarılmıştır. Birinci ana bölümde Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin birinci cildinde yer alan bilgiler dâhilinde tarih boyunca İstanbul'daki avcılık faaliyetleri ele alınmıştır. Metin içerisinde dağıtık ve iç içe verilen bilgiler, av bölgeleri ekseninde ele alınırken avlanan ve av için kullanılan hayvanlar, av alet ve yöntemleri; avcılık âdet, inanışları aktarılmıştır. Ayrıca İstanbul'da yer alan avcı esnaf ve bu esnafın yürüttüğü avcılık faaliyetleri hakkında da bilgi verilmiştir. İkinci ana bölümde, kapsam dâhilinde ele alınan metinde tespit edilen av hayvanları söz varlığı belirlenerek sözlükçe oluşturulmuş, hayvan isimlerinin kökenleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü ana bölümde ise bu söz varlığı; kara ve deniz hayvanı isimleri olarak iki ana başlık altında alt kategorilere ayrılarak tasnif edilmiş, kökenleri/yapıları bakımından karşılaştırmaya uygun şekilde tablolara tablolandırılmıştır. Tabloların altlarında, tespit edilen Türkçe hayvan isimlerinin tarihsel süreçte kullanımına dair notlar yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Evliyâ Çelebi, Seyahatname, İstanbul, avcılık, av hayvanları, söz varlığı

Abstract

Since the earliest written and visual Turkish relics, traces of hunting in the social, religious, military, economic and political life of Turks can be found. In this study, the Istanbul section of Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi is discussed in the context of hunting activities. This study consists of an introduction and three main chapters. In the introduction, the importance and history of hunting in Turks is briefly explained. In the first main part, hunting activities in Istanbul throughout history are discussed within the scope of the information contained in the first volume of Evliyâ Çelebi's Seyahatnâme. While the information that is scattered and intertwined in the text is handled on the axis of hunting regions, the animals hunted and used for hunting, hunting tools and methods, hunting customs and beliefs are mentioned. In addition, information about the hunting tradesmen in Istanbul and the hunting activities carried out by these tradesmen is also given. In the second main part, the vocabulary of hunting animals identified in the text was determined and a glossary was created, along with information about the origins of animal names. In the third main part, vocabulary was classified into subcategories under two main sections as land and sea animal names, and tabulated in a way suitable for comparison in terms of their origins/structures. Also, remarks have been made for animal names of Turkish origin in terms of their historical usage.

Keywords: *Evliya Çelebi, Seyahatname, Istanbul, hunting, hunting animals, vocabulary*

Orta Asya’da atlı göçebe hayatı süren Türkler için avcılık; hayatın olmazsa olmaz iktisadi bir parçası (Caferoğlu, 1972, s. 169; Hambis, 1957, s. 31), özgürce avlanılabilecek avlulara sahip olunması gereken bir durum (Divitçioğlu, 2000, s. 241; Divitçioğlu, 2005, s. 195), engellenmesi durumuydu bir savaş/direnış sebebiydi (Mau-Tsai, 1958, s. 144-145). Avcılık; beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra her an kapıda olan savaşıya yönelik bir talim imkânı olarak da hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Öte yandan avcılık, hayatın önemli bir parçası olsa da “bozkırlarda hiçbir zaman temel hayat biçimi olmamış[tır]” (Gronbech, 1959, s. 51). Av etlerinin yenerek kutsal bir gücün yiyeceğe aktarılacağına inanılan (Said Polat, 2008, s. 59-60; Esin, 2001, s. 123) bir şölenle tamamlanan ve askerî taktiklerin denendiği süre avlarının (sığır) âdeta bir savaş formasyonu, düzen içinde yürütülmesini sağlayan görevlilerin varlığı ve “avcıbaşı”ların bulunması Türkler için avcılığın sistemli ve önemli bir faaliyet olduğunu göstermektedir (Sümer, 1953, s. 2404). Avcılığı bir “savaş okulu” olarak gören ve avlanmayı yazılı olarak kural ve düzene bağlayan ilk Cengiz Han olmuştur (Vernadsky, 1938, s. 351). Ancak 3-4. yüzyıldan günümüze ulaşan yazit ve resimlerden anlaşıldığı kadarıyla tarihin erken dönemlerinden beri belli hayvanların (özellikle dişi hayvanların) avlanmamasıyla ilgili ilkelerin varlığından söz edilebilir.

Avcılık, Oğuz töresinde de kendine yer bulmuştur. Oğuz töresine göre avlarda ilk oku han atar; sonrasında sırayla ulu hanlar, melikler, beylerbeyiler ava başlardı. Sonrasında da diğer beylere ok atma izni verilir (Önder, 2009, s. 18). Bu törenin Anadolu Selçuklu Devleti’nde de devam ettirildiği görülür. Anadolu Selçuklularında ava han, han ailesi, devletin ileri gelenleri katılır; süre şeklinde, halka düzeniyle yapılan (Hacıgökmen, 2012, s. 18) avları han başlatırdı. Han destur verdikten sonra diğer kimseler rütbe sıralamasıyla ava başlardı. Avı bitiren yine han olurdu. Avlanacak hayvanlarda doğal hayatın devamlılığı göz önünde bulundurulur, avlanan hayvanlara saygı önemsenirdi. Ayrıca geyik ve yabani sığır gibi hayvanları sadece han avlayabilirdi (Hacıgökmen, 2012, s. 21-22). Türkler tarih boyunca avcılığı bir “töre”ye bağlı yürütmüş; kurallara, sınırlara, adaba bağlı şekilde yürütülmesi adına kural ve kurumlar oluşturarak önemler almıştır. Türkiye Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere tüm Türk devletlerinde avcılık daima kurala, sınıra, adaba, geleneğe bağlı bir faaliyet olagelmıştır.

Sav, sagu, koşuk, destan (Ögel, 2010, s. 578) gibi sözlü edebiyat ürünlerinin yanı sıra Çin yıllıkları (Roux, 1998, s. 182), başta Orhun Abideleri (Alyılmaz, 2021, s. 321) olmak üzere runik harfli Türk yazıtları (Roux, 1998, s. 175; Ögel, 1991, s. 226; Tekin, 2004a, s. 538; Batmanov-Kunaa, 1963, s. 56; Onay, 2015, s. 517), Oğuznâmeler gibi yazılı kaynaklarda da Türklerde avcılığın önemine dair izlerle karşılaşmaktadır. Türklerin avın kutlu olması adına inançları dairesinde

bazı törenler (Caferoğlu, 1972, s. 169) yaparak avı koruyan ruha saygılarını sundukları bilinmektedir. Seyahatnâmenin de bu tarz ritüeller hakkında bilgi içermesi dikkat çekicidir. Türkler için avcılığın önemini gösteren diğer bir belirti de balballarda, ölen kişinin avcılık vasıflarını belirten unsurlara karşılaşılmasıdır (Tekin, 2004b, s. 579; Orkun, 1994, s. 79). Bu durum Türklerde avcılığın bir kimlik unsuru olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türk yazıtlarının bulunduğu bölgelerde keşfedilen kaya resimlerinde de av unsuruna sıklıkla rastlanır (User, 2007, s. 49-50). Eski Uygur Türkçesi dil yadigârlarında (Hamilton, 1998, s. 27) da avcılığın izleri görülmekle birlikte bu dönemde eli kalem tutanlar arasında Budizm ve Maniheizm inancının hâkim olması ve bu bağlamda eserlere yansması nedeniyle avcılığın makbul olmayan bir faaliyet olarak vasedildiği görülür. Bu dönemde Çinlilerden Uygurlara geçen “aslan oyunu”ndaki avcılık motifiyse avcılığın kültürel hayattan silinmediğini göstermektedir (Çoruhlu, 1995, s.117-118.).

İslamiyeti kabul eden Türklerde avcılık faaliyetlerinin devam ettiği görülür (Şükrü, 1988, s. 145-148; Dever ve İslam, 2015, s. 55; Şükürov, 2009, s. 56-59). Türklerin sahip olduğu avcılık adabına, yeni dinin getirdiği kural ve anlayış (el-Mâide 5/1, 2, 4; Keskin, 2007, s. 33-48; Furat, 2013, s. 233-234) da eklenmiştir. Türkler için avcılığın önemini ortaya koyan önemli bir eser de içerdiği öykülerde avcılığı barındıran Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Bu hikâyelerde erginlemenin, sevileni elde etmenin yolu avlanmaktan, insan olmayanlara üstünlük kurmaktan geçmektedir. Türk-İslam devletlerinde avcılık faaliyetleriyle ilgili pek çok yazılı eser bulunmaktadır (Üçbaş, 1999, s. 22). Bu eserler arasında bütünlüklü ve doğrudan avcılığın geliştirilmesi amaçlı olması nedeniyle en önemli eserlerden biri Saydnâme-i Melikşâhi'dir (Hacıgökmen, 2018, s. 332; Bilge, 1945, s. 174).

Merkezî idarenin güçlü olduğu Osmanlı'da da avcılık faaliyetlerinin belli bir düzen ve gelenek içinde yürütüldüğüne dair yazılı kaynakların sayısı oldukça fazladır. Bu makalede ele alınan Seyahatnâme'de de değinildiği gibi kuruluş devrinden itibaren (Öztürk, 2008, s. 65-66) Osmanlı padişahları avla ilgilenmiştir. İlk Türk devletlerinden itibaren benimsenen avcılığın bir savaş talimi olarak değerlendirilebileceği (Caferoğlu, 1972, s. 172; Güven ve Hergüner, 1999, s. 35-38) anlayışı Osmanlı'da da devam etmiştir. Seyahatnâme'de oldukça geniş bir yer tutan ve bu makalede ele alınacak avcılık temelli meslek odalarının sayısı da Osmanlı'da avcılığın yaygınlığı ve kurumsallığı hakkında fikir vermektedir. Bu meslek odalarının yanı sıra “Hassa Avcıları” başlığı altında ele alınabilecek pek çok görevli ve Seyahatnâme'ye de yansıyan “hassa avlakları” bulunmaktaydı. Osmanlı'da avla ilgili mevzuatlar ise Evliyâ'dan yaklaşık iki asır sonra oluşturulmuştur. 1868 ila 1876 arasında yayımlanan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'yle değişen hukuki algı doğrultusunda, 1882'de *Zabıtı-i Saydiye Nizamnâmesi* çıkarılarak kara ve deniz avcılığı kanunlara bağlanmış, bu sayede

devletin avcılık faaliyetleri kaynaklı gelirlerinin artışı amaçlanmıştır (Koç, 2006, s. 278).

Bu çalışmada; av bölgelerinde çalışan, meslekleri gereği av hayvanları kullanan ancak doğrudan avcılık yapmayan yahut Seyahatnâme’de avcılık yönleri belirtilmeyen esnaflar inceleme dışında bırakılmıştır. Avcılığın betimleme amaçlı kullanıldığı bölümler de inceleme kapsamı dışındadır. Ayrıca avcılığıyla veya avcılıktaki önemiyle ilgili bilgi verilen ancak İstanbul’da yaşamamış tarihî şahsiyetler (padişahlar, komutanlar, evliyâlar, üstadlar vb.) de incelemeye dâhil edilmemiştir. Bulgular kısmında yapılan alıntılar Robert Dankoff vd. tarafından hazırlanan ve kaynakçada yer alan Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi neşrinden yapılmış, sayfa numaraları alıntılarının sonunda verilmiştir.

1. Av Bölgeleri

Evliyâ Çelebi, suyu az tuzlu ve balıkları çok lezzetli olan Karadeniz ile suyu acı olan Akdeniz’in birleştiği boğazın balıklarını Musa sofrasına benzetir: “Ve hikmet-i Hallâk-ı âlem bu hattın Karadeniz tarafı sehel şordur. Akdeniz tarafı acıdır. (...) Ammâ Karadeniz’in mâhîleri kadar bir bahrin balığı lezîz değildir. Hususâ İslâmbol boğazlarında olan lezîz mâhîler gûyâ mâ’ide-i Mûsâ’dır” (s. 17). İstanbul’un çeşitli isimlerini sayan Evliyâ, Kostantin devrindeki hâlini anlatırken o zamanlarda iki deniz kıyısında kırk bin tane balık dalyanı bulunduğunu, balıkçıların Yedikule’den ta Sarayburnu’na kadar ıgrib, şebeke, tür, ağ, serpm, kafes ve düzenlerle türlü türlü balık ve deniz hayvanı avlayıp geçindiğini aktarır:

Ve sâhil-i bahreynde kırk bin dalyan-ı mâhî var idi. Ve Yedi kulle’den tâ Sarâyburnu’na gelince niçe sayyâd-ı mâhîler ıgrib ve şebeke ve tor ve ağ ve serpm ve kafes ve düzenleri deryâya döküp gûnâ-gûn mâ’ideler ve hayvânât-ı bahrîler sayd edüp kifâflanırlardı (s. 24).

Evliyâ’nın anlattığına göre İstanbul’un sekizinci kurucusu Yağfur, Kârûn hazineleri harcayarak Rüyada adlı akıllı vezirinin görüş ve kontrolünde, âlim mühendislerin ve önde gelen mimarların çok güzel fikirleriyle denize (Sarayburnu’nda) ve karaya dair üç yüz altmış altışar tane tılsım inşa etmiş. Bu tılsımların her biri bir günde tesir ederek denizin dibindeki balıkların kıyıya çıkarılmış. İnsanlar da o türlü türlü balıkları avlayarak karnını doyurmuş:

(...) yerine oğlu Yağfûr nâm kiral mesned-nişîn olup bânî-i sâmin müstakil pâdişâh olup mâl-ı Kârûn sarf edüp vezîri Rüyada nâm zî-akl âsafın re’y [ü] tedbîriyle ve hukemâ-yı mühendisînin ve mi’mâr-ı pîşinin re’y-i ahseniyle Sarâyburnu nâm mahalle deryâya müte’allik üç yüz altmış altı tılsımâtlar inşa etdiler kim her gün bir tılsım amel edüp deryâ ka’rında olan mâhîler derkenâr olup cümle sâkinân-ı dâr [u] düyûr gûnâ-gûn mâhîleri sayd edüp kifâflanırlardı. Ve üç yüz altmış altı tılsımâtlar dahi berre müte’allik inşa edüp her birin birer püşte üzre inşa etdiler (s. 19).

Evliyâ'nın, Kostantin devrinde İstanbul'da yer alan ve bazıları Hz. Muhammed'in doğumuyla birlikte meydana gelen depremde yıkılan tılsımlardan bahsettiği kısımda yer alan denizle ilgili tılsımlardan ikisi balıklarla ilgilidir. Bu tılsımların ikisi de Sarayburnu'ndadır. İlki (beşinci tılsım) hemen erbainden sonra gelen hamsin günlerinde etkili olan, Sarayburnu'nda üç yüz tane yüksek direğin üzerinde yer alan üç yüz altmış çeşit deniz canlısının şekilleridir. Hamsin zamanında hamsi balığı sureti ses verirse Karadeniz'de hamsi kalmaz, hepsi İstanbul'a gelip kıyıya vurur. Tüm Makedon halkı da elli gün boyunca hamsi balığıyla karnını doyurur:

Yine Sarayburnu'nda üç yüz amûd-ı müntehâlar üzre üç yüz altmış nev'a deryâ mahlûkunun eşkâl-ş timsâlleri var idi. Meselâ mâh-ı hamsinde hamsin balığı sûreti sadâ ursa Karadeniz'de aslâ hamsi balığı kalmayup cümle İslâmbol'a gelüp der-kenâr olup cümle ahâlî-i Makdon, hamsin balığı ile hamsin yevm kifâflanırlardı (s. 29).

İkincisi (altıncı tılsım) ise erbain günlerinde deniz dalgalarının etkisi olmadan, sadece tılsımların etkisiyle nimetlerin karaya vurmasına sebep olan tılsımdır. Evliyâ'nın yaşadığı zamanda Sarayburnu'nda yer alan bu tılsımlı sütunlar, Selimiye Köşkü ile Sinan Paşa Kasrı arasındaki bölgede, deniz kenarına kaldırım taşı olarak döşenmiştir. Denizden kayıkla geçenlerin görebileceği sütunlar, yıkılmış olsalar da suyun içinde yatar. Etki alanları da su olduğu için hâlâ etki gösterir. Bu nedenle her sene binlerce rengârenk balık kıyıya çıkar, avcılar da onları avlar:

Erba'inde kırk gün mâhî -i gûnâ-gûn temevvüc-i deryâ olmadan te'sîrât-ı mutalsamât ile cümle mâ'ideler ber-kenâr olup halk-ı Rûm ganîmet olurdu. Ba'dehu tılsımâtlar Hazret-i Risâlet'in tevellüdü gecesi zelzele-i kübrâdan münhedim olup ile'l-ân amûdları Sarâyburnu'nda Selîmiye Köşkü'nden tâ Sinân Paşa Kasrı'na gelince sâhil-i bahrde mezkûr amûdları kaldırım gibi döşemişlerdir. Deryâdan kayıklar ile güzer edenlere âşikâre amûdlardır. Gerçi amûdlar münhedim olup pâymâl-i bahr yatır ammâ mutalsam olan sûretleri de[r]yâyâ müte'allik olup yine deryâyâ düşmek ile hâlâ amelde olup her sene niçe bin evân mâhîler kenâra çıkup sayd ederler (s. 30).

Kağıthane: Kağıthane, tarih boyunca önemli bir avlak olagelmiştir. Evliyâ'nın, Sultan Süleyman'ın nikrîz hastalığına tutulmasıyla ilgili anlattığı hikayede Kağıthane'nin bir avlak olduğu bilgisi bulunmaktadır: “Hattâ elsine-i nâsda meşhûrdur kim bir gün Süleyman Hân şikâr tarîkiyle Kâğızhâne'ye giderken şehîd Şehzâde (---) Hân'ın kabrine uğrayup “Hay zâlim pâdişâh olurmuşun, yohsa böyle ölürmüşün” derken (...)” (s. 168). Kağıthane'de yer alan Cendereci Suyu'nda yaşayan ve civarda yetişen eğir köklerini yiyen su kaplumbağalarının gayrimüslimler tarafından birçok hastalığın tedavisi için avlandığını kaydeden Evliyâ, bu su kaplumbağaları yemenin faydalarına bin kere tanık olduğunu dile getirir:

“Mesîregâh-ı Kâğızhâne nâm ferah-fezâda bârûdhâne çarhların deverân etdiren uyûn-ı Cendereci nâm âb-ı hayât Hind ü Sind ve Arab u Acem seyyâhânı içre meşhûr-ı âfâkdir. Anda bir gûne eğir kökü hâsıl olur kim Azak eğirinden ve Gerede {şehri} ve Kanije kal’ası halici eğirinden nâfi’ bir eğirdir. (...) Ekseriyyâ su kaplıbağası mahlûku ol eğiri yiyüp semîn ve semiz olurlar. Galata’dan Freng tâ’ifeleri gelüp mezkûr kaplıbağaları sayd edüp cemî’i emrâz-ı muhtelifeye dâ’-i devâ için tenâvül ederler. Hakkâ ki bin kerre nef’i müşâhade olunmuşdur kim cemî’i zamânda ol bağaların me’külâtları eğir köküdür” (s. 30).

Eyüp: Eyüp şehrinin mesirelerinin anlatıldığı bölümdeki Kalamış Mesiresi başlığında, insanların kayıklara binerek buraya geldikleri; buradan başka yerde bulunmayan, çirkin görünüşlü, siyah renkli ama gayet lezzetli ve güç verici bir balık olan kaya balığı avladıkları bilgisi yer alır. Ne kadar yenirse yensin hiç ağırlık ve hararet vermeyen bu balığın özelliklerinden biri de hiç balık gibi kokmamasıdır:

Mesîregâh-ı Kalamış: Her bâr niçe yüz yârân-ı bâ-safâ kayıklara süvâr olup bu cezîrelerde kaya balıkları sayd ederler kim bu mâhîler bir diyâra mahsûs değildir. Gerçi bir bed-çehre ve siyâh levn bir turfe balıktır ammâ gâyet lezîz ve mukavvî semekdir. Bâ-husûs aslâ balık râyihası yokdur. Ne kadar tenâvül olursa sıklığı ve harâreti yokdur (s. 196)

Hasköy: Evliyâ, Hasköy kasabasında bulunan imaretler hakkında bilgi verdikten sonra en iyilerinin Hasköy’de bulunan Tersane Bahçesi’nden çıkarıldığı bir deniz mahlukundan bahseder. İnci sedefi renginde bir kabuğa sahip olan istiridyenin içki içen kimseler tarafından zeytinyağıyla pişirilerek yahut limonla çiğ yenerek tüketilen güzel bir yiyecek olduğunu aktarır. Bu mahluktan beş on gün boyunca yiyen adamın ehliyle (eşiyle) ve nâ-ehliyle her gece beşer onar kere cinsel ilişkiye girebileceğini söyler. İstiridye avlamak isteyen avcılarının bahçe üstadına senede on bin akçe ödeme yaptığını da ekler:

Tershâne bâğçesi: (...) Ve leb-i deryâda İbrahim Hân bir kasr-ı İrem binâ etmişdir kim gûya kasr-ı Havernakdır. Ol mahallin deryâsında bir gûne deryâ mahlûku çıkar, başka seyyâdları vardır, istiridye derler, incü sadefi hurdesi-misâl beyâz kabuk içre zî-rûh bir mahlûktur. Meyhor kimesneler zeyt yağıyla pişirüp yâhûd limon ile çiğce tenâvül edüp bâde nûş ederler, ta’âm-ı tarabdır. Ammâ bâde de bir âdem beş on gün ol istiridyeden tenâvül etse her gece ehliyle ve nâ-ehliyle beşer onar kerre cimâ’ eder. Bu gûne bir mahlûktur kim Tershâne bâğçesi önünde hâsıl olan gâyet memdûhdur. Bâğçe üstadına sayyâdları senevî on bin akçe avâ’id verirler (s. 204).

Terköz Kalesi - Terkoz Gölü Avlağı: Evliyâ; Rumeli Hisarı’nı, çevresini ve bu bağlamda II. Mehmed’in İstanbul’u fethi öncesindeki süreci anlattığı bir hikâyede Terkoz Kalesi civarında hem kara hem deniz avcılığının yapıldığını aktarır:

Rûmeli Hisârı yerinde sâkin olan ruhbân şekilli mü'min-i nihânînin mektûbu Ebu'l-feth'e varınca Mehemed Hân'a inşirâh-ı sadr [u] zevk-i derûn müyesser olup iki yerden gayret kuşağın kuşanup Kostantîn izniyle sayd [u] şikâra gelerek Karadeniz sâhilinde Terkoz kal'asına gelüp halîcinde ve çengelîstânında sayd [u] şikâr Terkoz kal'ası kapudanından hedâyâlar alup ve kapudana Mehemed Hân hedâyâlar verüp aslâ sulha muhâlîf ü muğâyir bir iş etmeyüp Kostantîn'e niçe şikârlar gönderüp sûret-i dostlukda görünüp bu hisâr mahallinde bir şikârhâne sarây çiftliği binâ etmeğe istîzân edüp hisâr yerindeki râhib sûreti müslime buluşup, görüşüp, öpüşüp niçe hüsn-i tedbîr meşveretleri ederler (s. 224).

İstanbul'un dört tarafındaki halkın alt ve üst kesiminin beraber bulunduğu mesire yerlerini anlattığı kısımda; şahin ve balaban kullanılarak kaz ve ördek avlanan Terkoz Gölü Avlağı hakkında bilgi verir. Bu civarda; 70 parça bakımlı, ormanlı, avlaklı, bağ ve bahçeli köylerden oluşan bir yerleşim ve gezinti alanı bulunur:

Saydgâh-ı Terkoz gölü: Şâhin balaban ile gölden kaz ve ördek sayd olunur. Ve mesîregâh-ı karye-i Kiteli ve teferrücgâh-ı karye-i Baklalı ve mesîregâh-ı karye-i Türk eşe. Ve'l-hâsıl bu İslâmbol'un cânib-i garbîsinde yetmiş pâre ma'mûr [u] âbâdân ormanlı ve avgâhlı ve bâğlı ve bâğçeli kurâlar var kim her biri birer kasaba-misâl câmi'li ce hammâmı ve esvâk-ı muhtasarlı belîdelerin her biri birer atlı yatağı mesîregâhlardır (s. 240).

İstinye: İstinye kasabasının anlatıldığı kısımdan bu kasaba halkının deniz avcılığı ile geçindiğini öğrenmekteyiz:

Üç câmi'i, (...) ve yedi mesâcidi ve bir hammâmı ve yigirmi aded dükkânları vardır ammâ hân ve medâris ve imâret yoktur. Lâkin bâğ ve bâğçesi çoktur. Ekseriyyâ fukarâları bâğbân ve limanında sayd-ı mâhî edüp kifâflanırlar. Ammâ körfez içre olmağile hevâsı ol kadar memdûh değildir (s. 226).

İstiranca Dağları / Yeniköy: Bir ucu Alman Dağları'nda son bulan İstiranca Dağları Mesiresi'nde Yeniçeri Ocağı'na bağlı yeniçeri avcıları bulunur. Buradaki avcılar padişah için sığın, karaca, tablalı avlayıp pastırma yapar:

Mesîregâh-ı İstiranca dağları: Bir ucu Alman dağlarında nihâyet bulur çengelîstândır. Bunda yeniçeri ocağından bir oda yeniçeri avcıları vardır, âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Cümle huddâmları her hizmete cân ve baş ile hizmet ederler ulu âsitânedir. Bunlar pâdişâh için sığın ve karaca ve tablalı avlayup pasdırma ederler (s. 240).

Yeniköy kasabasının anlatıldığı kısımda, yeniçeri avcılarının İstiranca Dağları'nda avladıkları sığın, karaca ve tablalıların etlerini Yeniköy'e -Hacı Ömer hanesi önüne- getirerek padişah için pastırma yaptıkları ve pastırmaları, suyu ve havası güzel olan bu yeşillik yerde olgunlaştırdıkları aktarılır:

Ve Hacı Ömer hânesi önünde yeniçeri ocağı avcıları Istıranca dağlarında sayd [u] şikâr etdikleri sığınların ve karacaların ve tablalıların lahmını bu Yeniköy'e getirüp pâdişâh için pasdırma yapup mezkûr Hacı Ömer hânesi önündeki çemenzâr fezâda perverde ederler. Zîrâ bu rabtanın âb [u] hevâsı latîfdir (s. 226).

Tarabya: Evliyâ'nın aktardığına göre eskiden bir deniz dalyanının dışında hiçbir şeyin bulunmadığı bu bölgede, deniz kenarında gezinirken balık dalyanındaki balıkçıların yanına uğrayan II. Selim, çeşit çeşit balıkları avlatıp taze avlanmış balıkları pişirtir, orada bulunan servilerin gölgesinde keyifli vakit geçirirmiş. Veziriazamına verdiği emirle de keyifli zaman geçirdiği bu bölgede bir kasabanın imar edilmesini ve isminin Tarabya olmasını sağlamış:

Mâ-tekaddem leb-i deryâda bir balık dalyanı var imiş. Andan gayrı âsâr-ı binâ yok imiş. Selîm Şâh-ı Sâni, leb-i deryâyı teferrüc ederken bu sayyâd-ı mâhî mahalline uğrayup gûnâ-gûn mâhîler sayd etdirüp ol mahalde niçe serv dırahtları vardır, ol servlerin sâyesinde tâze şikâr olunmuş mâhîleri pişirdüp ayş [u] tarab edüp zevk [u] safâ eder. Ba'dehu vezîr-i a'zamı Sokullu Mehemed Paşa'ya fermân edüp, "Bu mahalde bana bir çemenzâr soffa ve bir kasaba amâr edüp ismi Tarabya olsun" buyururlar. Andan bu kasaba ol asırda binâ olup ma'mûr olmuşdur (...) (s. 226-227).

Büyükdere: I. Selim ve II. Selim tarafımdan eğlence ve av yeri olarak kullanılan Büyükdere, kayalık bir dereye ve güneşin yere değemeyeceği kadar sık bir ormana sahip olarak betimlenir. Bu kasabada gayrimüslim balıkçı ve gemiciler meskundur:

Bu dahi Selîm Şâh-ı Evvel'in ve Selîm Şâh-ı Sâninin ayş [u] işretgâhı ve avgâhı ve teferrücgâhı olağıle bir kûhsâr dere içre hıyâban-ı azîm koyağ-ı ormanistândır kim anda bir hırmen cirminde zemîne güneş te'sîr etmez bir cilvegâhdır. (...) Bir mahalle-i müslimîn ve yedi mahalle balıkçı ve gemici ve bâğbân kefereleridir. (s. 227).

Sarıyer: İki müslüman mahallesi ve yedi gayrimüslim mahallesinden oluşan Sarıyer'in müslüman halkı bağbanlıkla geçinirken Rumlar balıkçı, meyhaneci ve gemicidir: "İki mahalle-i müslim ve yedi mahalle kefereler ile ma'mûrdur. (...) Halkının çoğu Anadolu halkı olmağıle cümle bâğbândır. Ve Rûm kefereleri cümle balıkçı ve meyhaneciler ve gemicilerdir" (s. 227)

Beykoz: Büyük bir limanın kıyısında yer alan Beykoz; sekiz yüz haneli bir kasabadır. Evliyâ tarafından bağ ve bahçesiyle bayındır ve süslü bir kasaba olarak nitelendirilir. Halkının tamamı bağcı, odun çekici ve balık avcısıdır. Suyu ve havası güzel olan bu şirin şehrin iskelesinin önünde, balık emini üzerine yetmiş yük akçeyle iltizamlı bir kılıçbalığı avlağı bulunur:

Bir liman-ı azîmin sâhilinde sekiz yüz haneli ve bâğ u bâğçeli ma'mûr u müzeyyen kasabadır. (...) Cümle halkı bâğbân ve hatab-keşân ve sayyâd-ı

mâhîdirler. (...) Âb [u] hevâsı latîf bir şehri-şîrindir ve iskelesi önünde deryâ içre, **Evsâf-ı dalyan-ı Kılıçbalığı:** (...) (s. 229).

Evliyâ, buradaki balıkçıların kılıçbalıklarını nasıl avlandığını anlatır: Beş altı gemi denizde direklerini birbirine bağlayıp denize diker. Direğin en tepesindeki kadehte gözcülük yapan bir adam vardır. Karadeniz'in dalgalarından kurtulan kılıçbalığı bu limana girip yüzerken geminin tepesindeki gözcü, elindeki taş kılıçbalıklarının arkasına doğru fırlatır. Taş denize “şaşırtıcı bir şekilde” kavlince “tum” sesi çıkararak düştüğünde kılıçbalıkları güvenlidir diyerek limana doğru kaçıp denizin etrafını sarmış ağların içine girer. Bu esnada gözcülük yapan adam “Ala” diye bağırır. Ağların başındaki avcılar hemen ağın ağzını kapatır. Sonrasında avcılar ağın içinde kalan kılıçbalıklarının yanına kayıklarla gider; zıpkın ve tokmaklarla vurarak onları avlar:

Deryâda beş altı gemi direklerin birbirlerine bağlayup deryâya dikmişlerdir. Tâ zirve-i a'lâsında bir âdem niğebânlık edüp direk depesindeki kadehinde durur. Karadeniz telattumundan rehâ bulan kılıçbalığı bu limana girüp şinâverlik ederken gemi direği depesindeki âdem elindeki taş kılıçbalıklarının ardındaki taraf-ı deryâya atup a'cebenî tulumuhâ kavli üzre taş deryâya tum deyüp düşünce fakîr balıklar limana doğru selâmetdir deyü firâr ederken deryâ etrâfın ihâta etmiş ağların ağzından içeri girince dîdebân herîf direk başından “Ala” deyü feryâd cümle sayyâdlar balık şebekesinin ağzın sedd edüp ba'dehu içeride kalan kılıçbalıklarına kayıklar ile varup harbe ve tokmaklar ile urup sayd ederler (s. 229).

Evliyâ'ya göre “taşdığı silaha değmez tembel bir balık” olan kılıçbalığının bir kulaç uzunluğundaki burnunda yer alan ve Dahhâk'ın kılıcına benzeyen kılıcı ağ içine girdiğinde hareket edemez. Etinin sarımsaklı ve sirkeli tarator ile pişirildiğinde gayet nefis bir yemek olduğunu da ekler: “Ammâ kılıç[balığı], taşıdığı silâhına değmez bir tenbel balıktır bir kulaç mikdârı tavîl burnunda tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir kılıcı ağ deliğine girüp aslâ harekete kâdir olamaz. Lâkin eti sarımsaklı ve sirkeli terator ile tabh olursa gâyet ni'met-i nefisedir.” (s. 229). Kılıçbalıklarının avlandığı Beykoz iskelesinden bin adım içerideki Tokat Bahçesi ise ormanlık alan içerisinde dağlık bir vadidir. İsmi II. Mehmed'in burada avlanırken Tokat Kalesi'nin fethi haberini almasına borçludur. II. Mehmed'in emriyle etrafına tokat (ağıl) çiti gibi çitler çekilen bu yer; padişahların sürgün avı yaptıkları, hayvanları tokada tıkarak seyrettikleri bir alandır. Evliyâ, özellikle IV. Murad'ın buradan hoşlanıp burada yiyip içtiğini söyler:

Evsâf-ı Tokat bâğçesi: Ebü'l-feth Mehemmed Hân bu mahalde sayd [u] şikârda iken Makbûl Mahmûd Paşa Tokat kal'asının feth etdüğü {haberi} bu mahalde gelüp sürûrundan, “Tîz şu mahalde bir hadîka binâ olunup ismine Tokat bâğçesi desinler ve sayd [u] şikâr olan vahşî hayvânları hıfz için etrâflarına bir tokat çiti-misâl çitler çekilsin” deyü fermân edüp bir kasr-ı tahtânî ve bir havz-ı azîm ve bir şâzrevân-ı ibret-nümâ inşâ etmişler kim hâlâ

âdem gerdeni-misâl hevâya pertâb edüp tâ kubbe-i âlîdeki altun tâsa urur bir kasr-ı azîmdir. (...) Bir ormanistân içre bir kûhî vâdîdir. (...) Pâdişâhlar sürgün avı edüp cümle hayvânâtı bunda tokada tıkup temâşâ ederler. Ekseriyyâ Sultân Murâd-ı Râbi' efendimiz bu câ-yı latîfden haz edüp ays [u] nûş ederdi (s. 229).

Üsküdar: Alemdağı Av Yeri'nde acayip av âlemleri yapılan Üsküdar'da; Küçük Çamlıca, bitmez tükenmez çınarlarla dolu bir mesire ve av yeridir: “(...) Andan aşâğı mesîregâh-ı Küçük Çamlıca, çemenzâr [u] mesîregâh [u] şikârgâh çınâr-ı müntehâlî bir vâdîdir. (...) Ve teferrücgâh-ı avgâh Âlemdağı, acâyib av âlemi olur” (s. 235) Evliyâ, Üsküdar'ın sahil kasabalarını anlattığı kısımda İstavriz kasabası hakkında bilgiler verir. Evliyâ'nın buranın ismiyle ilgili bahsettiği iki rivayetten biri, burada İstavriz “İstavrit” balıkları çok olduğu için buraya Rumca İstavrizden bozma İstavroz dendiğidir: “Bu mahallerde deryâ mahlûklarında İstavriz balığı çok olduğundan lisân-ı Rûm'da İstavrizden galat İstavroz derler” (s. 231).

Çekmece Gölleri: İstanbul'da [balık eminine] kayıtsız olan dostların kayıklarla gelip pisi balığı avladığı ve balıklar tazeyken onları tereyağıyla pişirip yedikleri Çekmece gölleri, İstanbul'un amatör avcılık bölgelerinden biridir. Pisi balığı; beyaz, yassı, yuvarlak, küçük bir balıktır. Balık kokusu taşımayan bu balığın benzeri, yeryüzünün başka hiçbir yerinde bulunmaz. En fazla bir okka gelen bu balık Yüce Allah'ın nimetidir ancak az olur:

Mesîregâh-ı Çekmece gölleri: İslâmbol'da bıkayd olan yârânlar kayıklar ile bu Çekmece göllerine gelüp pisi balığı şikâr edüp ter ü tâze iken tereyağıyla pişirip tenâvül ederler. Rub'-ı meskûnda bu balığın nazîri yokdur kim aslâ balık râyihası yokdur. Bir yassı ve müdevver ve beyâz küçük balıktır. Ancak bir vukıyye gelir mâ'ide-i Rabbi'l-İzzetdir. Amma az olur (s. 240).

Çekmece göllerinde beş on yılda bir, bir iki tane morina balığı görülür. Bu balık aslında Tuna Nehri'ne özgüdür. Burada da görülmesinin nedeni Kral Yanvan'ın abisi Kral Yanko'ya verdiği sözü tutarak Tuna suyunu İstanbul'a getirmesidir. Bu sayede bazen morina balıkları küçükken Çekmece göllerine gelip burada büyür ve ara sıra ortaya çıkar:

Ve bu Çekmece göllerinde morina balığı dahi beş on yılda ya bir dâne ya iki dâne çıkar. Ammâ bu morina balığı nehr-i Tuna'ya mahsûsdur. Bunda çıkmasının aslı oldur kim kaçan Yanko ibn Madyan, Hazret-i Süleymân'dan sonra İslâmbol'u binâ etdükte karındaşı Yanvan Kıral Tuna suyun İslâmbol'a getirmeğe ta'ahhüd edüp ahbine vefâ edüp (...) Anıniçün ba'zı zamân bu morina balığı küçük iken gelüp Çekmece gölünde tarâvet kesb edüp kâhice zâhir olur (s. 240).

Tuna Nehri suyunun İstanbul'a getirilmesini anlatan bir diğer kısımdan Tuna Nehri'ne özgü olan ve Kral Yanvan'ın suyu getirmesi sayesinde Çekmece

göllerinde de görülen diğer balıklar türlerinin; mersin balığı, uştuka ve çuka olduğunu öğrenmekteyiz:

Ve Tuna'nın bir kolu dahi Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece buhayrelerinden tulû' edüp Bahr-i Rûm'a mahlût oldu. Ve bu takrîr etdiğimiz mahallerden cereyân eden ayn-ı zülâlîler Tuna nehrinden olduğuna isbâtımız oldur kim Tuna nehrinde hâsıl olan moruna balığı ve mersin balığı ve uştuka ve çuka balığı cümle {Tuna nehrine mahsûs iken} mezkûr uyûnlardan ve Çekmece halîclerinden çıkup sayyâdların dâmına düşdüğü hakîrin birkaç kerre Çekmece buhayresinden manzûru olmuşdur (s. 19).

Zağar Yaylakları: Evliyâ, İstanbul surlarını ve Kostantin'in bu surlara eklediği güçlendirici yapıları anlattığı kısımda sur dışında bir dolma rıhtımın yapıldığını aktarır. Topkapı ile Edirnekapı arasında bulunan bu İrem Bağı gibi güzel yer, Evliyâ'nın yaşadığı dönemde Osmanlı yeniçeri av köpeklerinin yaylağıdır: “Ve bu rıhtım olmuş temelin arzı kâmil seksen zirâ'dır ve sûr-ı hâric ile sûr-ı dâhilin mâbeyni altmış zirâ' fâsıla bir bâğ-ı İrem-misâl bir yerdir. Hâlâ Topkapusu'yla Edirnekapusu mâbeynindeki bâğ-ı İrem içre Âl-i Osmân'ın yeniçeri zağarlarının yaylağıdır” (s. 23). Evliyâ, halkın alt ve üst kesiminin beraber bulunduğu mesirelikleri anlattığı kısımda Yeniçeri Ocağı'ndan Zağarcıbaşı'nın hâkim olduğu zağar yaylasının sınırlarını biraz daha belirginleştirir: “Ve Topkapusu hisâr-pîçesinde temâşâgâh-ı Zağar yaylası, Âl-i Osmân'ın cümle sayd [u] şikâr zağarları anda yaylanır. Yeniçeri ocağından Zağarcıbaşı hâkimdir” (s. 237).

2. Avcı Esnaf

Kendilerine İstanbul surlarının dışında kalan hamamlardan Arslan Ağa Hamamı'nın (s. 159) tahsis edildiği avcılar, İstanbul esnafı içinde önemli bir yer tutar. Evliyâ'nın aktardığı avcı esnafına bakıldığında avcılık faaliyetlerinin çok geniş kapsamlı olduğu görülür. Yiyecek, giyecek, süs, korunma, gösteri vb. amaçlarla yapılan bu faaliyetleri yürüten esnafların bir kısmı avlarını halka satar, bir kısmı ise padişah ve ailesi için avcılık faaliyetleri yürütür. Bu kısımda doğrudan av faaliyeti yürüten esnaf ele alınacaktır. Meslekleri gereği av hayvanları veya avcılık faaliyetleriyle dolaylı yoldan ilişkili olan (dalgıçlar, ayıcılar, kuyumcular vb.); av malzeleri üreten (ağ üretenler, okçular vb.); av hayvanlarını pişirerek veya avla elde edilen malzemeyi işleyerek satan (balıkpazarı aşçıları, ağcılar, yelpâzeciler, kürkçüler vb.) İstanbul'daki avcılık faaliyetleriyle ilgili bilgiler içermediği ve/veya şehirde bulunmayan bazı av hayvanlarından bahsettiği için kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca İstanbul sınırları içerisinde yürütülmeyen avcılık faaliyetlerinden bahseden (arslancılar kethüdası esnafı, parşçıbaşı esnafı, samurcu pazarı esnafı vb.) bölümler de kapsam dışında bırakılmıştır.

2.1. Balık Emini ve Sorumluluğunda Olan Esnaf

Padişahın balık emini, yetmiş yük akçeye iltizamlıdır. Bir iş yerinde üç yüz neferden oluşur. İş yeri; Unkapani'nın dışında, deniz kenarında yer alan Eski Balıkpazarı'ndadır. Balıkçılık (deniz avcılığı) ile ilgili konulardan sorumlu kimselerin tamamı, birkaç katlı o iş yerindeki görmeye değer odalarda bulunur. Ayrıca o iş yerinde; farklı farklı esnaftan sorumlu kethüda, ruus-ı hümayun katibi, çavuş ve yetmiş tane kolcu vardır. Bunlar balıkçılardan, istiridyecilerden, karıtyacıardan, ıgırbıcılardan; çeşit çeşit avcılardan sorumludur:

Kârâne bir, neferât 300. Bu pâdişâhın balık emînidir kim senevî yetmiş yük akçe iltizâmdır. Kârânese Unkapani'nın taşrasında Eski Balıkbaşârı'nda sâhil-i bahrde bir kârâne-i azîmdir. Cümle balık emînleri anda olurlar, katender-kat mesîregâh hücrelerdir. Başka kethüdâsı ve ru'ûs-ı hümayun ile kâtibi ve çavuşları ve yetmiş aded kolcuları var kim, kimisi balıkçılara, kimi istirid]yecilere ve karıtyacılarla ve ıgırbıcılara ve niçe gûne sayyâdlara me'murlardır. (s. 289).

Dalyancılar Esnafı: Üç yüz adet dalyan ve yedi yüz neferden oluşan dalyancılar esnafının baş dalyanı Beykoz'un anlatıldığı kısımda hakkında bilgi verilen, Beykoz İskeleye civarındaki üç kılıçbalığı dalyanıdır. Dalyancılar esnafı başlığında da Beykoz dalyanı ve burada izlenen av metodu tekrar, farklı bir üslupla anlatılır:

Evvelâ **esnâf-ı dalyancıyân:** Dalyan aded 300, neferât 700 baş dalyan Beğkoz iskelesindedir. Kılıçbalığı avlanır azîm dalyandır kim anda üç yerde kurulur, limanın cânib-i bahrine ağlar gerüp bir âdem üç kat gemi direği üzere bir külbeye oturup kılıçbalığı gözedir. Hemân bir balık nümâyân olunca dîdebân herîf direk başından bir taş atup balık [1]ğrib havfından dâma düşünce "ala" deyüp hâzır sayyâdlar deryâdan taraf ağları çeküp balık [1]ğrib ağlar içre kalup ba'dehu kayıklarla varup balığı sopa ve toyakalar ile katl edüp İslâmbol'a götürürler. (s. 290).

İstanbul'un dördüncü dalyanı Karataşlar'daki kalkan balığı dalyanı, beşinci dalyan Terkoz'daki kürek balığı dalyanıdır: "Dördüncü dalyan, Karataşlar'da kalkan balığı dalyanıdır. Beşinci, Terkoz'da kürek balığı dalyanıdır." (s. 290). İstanbul Boğazı'nın iki tarafında yer alan diğer dalyanlarda; uskumru, palamut, alakerde, fiçıda, kefal, paço, yılyaya, istavrit, istaride, kolyoz, aterina, hamsi, tekir, çuçurya, iskorpit, gelincik, kaya balığı, çiroz, gümüş, horosya, tirkis, lüfer gibi balıklar mevsiminde bolca avlanır. Balıkçılar öşrünü balık eminine verip kâr eder:

Mâ'adâsı İslâmbol Boğazı'nın iki tarafında dörder servi direkleri üzere dalyanlardır. Bunlar mevsiminde uskumru balığı ve palamide ve alakerde ve fiçıda ve kefal ve paço ve yılyaya ve ista[v]rid ve istaride ve kolyoz ve atrina ve hapsi ve tekir ve çuçurya ve iskorbid ve gelincik ve kaya ve çiroz ve gümüş

ve horosya ve tirkis ve lüfer balıkları gibi niçe yüz bin isim[ler]i ma'lûmumuz olan balıkları sayd edüp öşürn balık emînine verüp kâr ederler (s. 290).

Avcı İğripçılar Esnafı: Bu esnaf, mevsiminde balık hangi rüzgarla çıkarsa o tarafta ıgrip çeker. Evliyâ'ya göre onların bu faaliyeti ilginç bir görüntüdür: “**Esnâf-ı ıgribciyân-ı sayyâdân:** (...) Balık mevsiminde ne rüzgâr ile balık çıkarsa ol tarafda ıgrib çekerler, garîb temâşâdır” (s. 290). Bazen ıgriba çok balık girer ve ıgrip tamamen dolar. İgrip ağırlığından dolayı kıyıya çekilemeyecek duruma gelince dalgıçlar denize dalıp bıçaklarla ıgripleri parçalar, ıgrip hafifleyince iki kolu olan ıgribin iki yanına yüzer adet adam geçer ve ıgripleri, bellerindeki sapanlarla yavaş yavaş çekerek dışarı çıkarır:

Bi-emrillâh ıgriba ol kadar balık girir kim leb-ber-ber olup ba'zı zamân ıgrib ağırlığından derkenâr olmayup dalgıçlar deryâya dalup bıçaklar ile ıgripleri pâreleyüp hafîf oldukda taşra çıkarırlar. Bir ıgribin iki kolu vardır, her tarafında yüzer âdem bellerinde sapanlar ile ıgripleri âheste âheste çekerler (s. 290).

İgripçiler, alayda ıgriplerini yerde çekerek geçerler ama acayip suratlı insanlardır: “Bunlar dahi ıgribların yerde çekerek alay ile ubûr ederler ammâ ucbe-likâ kavmdir” (s. 290)

Karityacılar Esnafı: Karitya, bir yalıdan dışarıya doğru uzanan bir gemi serenin ucundaki dört köşe sııklarda bulunan ağlarla denizden geçen balıkları avlama tekniğidir. Evliyâ'ya göre bu teknikle avlanmak epey beceri ister: “Karitya oldur kim bir gemi sereni yalı hânesinden taşra uzayup ucunda çâr-kûşe sııklarda ağlar gerilüp deryâdan bu fûnûn ile balık sayd ederler, hayli ma'rifetdir” (s. 290). Sarayburnu'ndan Eyüp'e kadar Halic'in iki yanındaki yalıların önünde yüz elli karitya ağı bulunur. Burada yaşayan ve II. Mehmed'e fetihte yardımcı olan Rumlardan on tanesi balıkçı eminine öşür vermekten muaf ve müsellemler tutulmuştur ve Evliyâ'nın devrinde de hâlâ muafdır. Diğer karityacılar öşür verir:

Sarâybu[r]nu'ndan Eyûb Sultân'a varınca Halic'in iki tarafında yalı evlerinden manzûrumuz olduğu mahalde yüz elli karitya ağı var idi, tâ Ebû'l-feth asrında Petrekapusun Sultân Mehemmed'e açan Urumlardan on adedi mu'âf [u] müsellemler olup hânelerinde olan on aded karityacılar balık emînine öşür vermeyüp mu'âflar idi. Hâlâ yine eyledir, mâ'adâsı öşür verirler (s. 290).

Yalıda yaşadıkları için bostancıbaşının sorumluluğunda olan Rumlardan, denize çakılan her kazık için kanun gereği bostancıbaşına bir altın verir. Denize, bostancıbaşının izni olmadan bir kazık çakılmaz: “Ve bu hânelerde olan Urumlar cümle yalılarda olmağile bostancıbaşı hükmündedir. Deryâya bir kazık kakılsa bostancıbaşı izni olmayınca kakılmaz ve her kazık başına bostancıbaşıya bir altın verirler, kânûndur” (s. 290). Vergiden muaf olan bu kimseler, padişah için yapılan ilaçlarda kullanılmak üzere ayı balığı avlamakla görevlidir.

Kızıladalar'daki (Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalı, Sedef) yatağını bilirler ve başka birisi o balığı tutsa onun hakkından gelirler: “Ve bu müsellemler pâdişâha ayı balığı mu'âlece için sayd etmeğe me'mûrlardır. Kızıl Adalar'da yatağın bilirler. Gayrı âdem dutsa hakkından gelirler” (s. 290).

Ağcılar Esnafı: Kayıklarıyla denize ağ döküp çeşit çeşit balık avlayan bin neferdir: “Neferât 1000, kayıklarıyla deryâya ağ döküp gûna-gûn balık dutarlar” (s. 290).

Saçmacılar Esnafı: Üç yüz neferden oluşan bu esnaf, gece gündüz deniz kenarında gezip, kenara yakın balıkların çok olduğunu görünce elindeki saçma ağları serper ve [ağın oluşturduğu] daire kadar yerdeki balıkları tamamen yakalar. Evliyâ'ya göre bu acayip bir yetenektir: “Neferât 300, şeb [u] rûz sâhil-i bahrde gezüp kenâra karîb bir remmâ mâhîler görse elindeki saçma ağları serpüp bir hırmen kadar yerde olan balıkları cümle giriftâr eder, aceb ma'rifetdir” (s. 290).

Düzenciler Esnafı: Altı yüz kayık, bin neferden oluşan bu esnaf, yekpare ağaç kayıklarla olta sicimlerini liman liman denize bırakır. Gece gündüz, gayet lezzetli olan kaya balığı, izmarit ve istavrit balığı avlar: “Çırnık 600, neferât 1000, bunlar yek-pâre ağaç çırnıklar ile liman liman olta sicimlerden deryâya birağup şeb [u] rûz kaya balığı ve izmarid ve istavrid balıkları gâyet lezîzdir, anları sayd ederler” (s. 290).

Zıpkıncılar Esnafı: Balık geçitlerinin yerini bilen bu esnaf, bu geçitlere kayıklarla gidip ellerinde kısa mızrak ve zıpkınlarla levrek, palamut, alakerde, fiçıda, kolyoz adlı iri balıkları avlar: “Bunlar dâ'imâ balık geçitlerin bilüp anda kayıklar ile ellerinde harbe ve sıpkınlar ile levrek ve palamid ve alakerde ve fiçıda ve kolyoz nâm iri balıklar ururlar” (s. 290).

Çömlekçi Avcıları Esnafı: Toplam üç yüz neferden oluşan bu esnaf, limanlara ve Kağıthane sazlıklarına iplerle bağlı çömlekler bırakır. Bu çömleklerin içine girip vatan tutan kaya balıkları tutulur ve kebab olur: “Bunlar limanlarda ve Kâğızhâne sazlıklarında ipler ile bağlı çömlekler birağup içine kaya balıkları girüp vatan dutarken dutulup kebâb olur. Bu tâ'ife cümle üç yüz neferdir” (s. 290).

Sepetli Balık Avcıları Esnafı: İki yüz neferden oluşan bu esnaf; Boğaz'da kayıklarla gezer, ne tarafta akıntı yoksa o tarafa gider ve bir çeşit sazdan örülmüş sepetlerin içine ekmek döker. Balıklar bu sepetlerin içine girer ve çıkamaz. Bu sepetlerin içine yengeç, kerevit, teke, sülünez, ahtapot, lakoz, pavurya, ıstakoz, yılan balığı gibi deniz böcekleri girer. İstakoz, bunların arasındaki en kuvvetlendirici günahkâr yiyeceğidir:

Neferât 200, bunlar Boğaz içre kayıklar ile gezüp ne cânibde akındı yok ise ol cânibde sepetlere ekmek döküp cümle balıklar içine girüp taşra çıkamazlar, bir gûne sazdan örülmüş sepetlerdir. Bu sepetler içre deniz mahlûklarından yengeç ve kerevit ve teke ve sülüne ve ihtapot ve lakoz ve pağurya ve ıstakoz

ve teke ve yılan balığı misilli deryâ haşerâtları girir. Ammâ istakoz cümlesinden mukavvî fâsik ta'âmıdır (s. 290).

Bunlar da [alayda], avladıkları büyük istakozlar ve diğer canlılar sepetlerinde; bağıra çağıra, feryat ederek geçer: “Bunlar dahi sepetleriyle sayd ettikleri mehîb istakozları ve gayrı mahlûklar ile vâveylâ ve feza' [u] çeza' ederek cümle ubûr ederler” (s. 290).

İstiridyeciler Esnafı: Üç yüz dükkan ve sekiz yüz nefere sahip olan bu esnaf, kayıklarla gidip denize demir taraklar bırakarak avlanır. Çeşitli deniz böceklerini (nefis mezeleri) içki içen insanlara satmak için çıkarırlar. Bu deniz böcekleri arasında lakoz ile istiridye oldukça kuvvetlendiricidir. Bazıları bunları ateş üzerinde, demir ızgarada pişirip yer. Çiğ yendiğinde sarı balgam yutmuş hissi verir ama erkeklik organına hayli güç kazandırır. Kişinin ehliyle güreş etmesi için ona güç verir. Evliyâ'ya göre “kısacası günahkar canlara meze”dir. Evliyâ, devamında midye, uskumru, pisi, nilüfer, tekir, kızıl kalkan balığının nasıl pişirileceğinden ve lezzetinden bahseder. Bu başlık altında son olarak İstanbul'da yüzlerce balık esnafının olduğunu, sadece IV. Murad'a gösteri yapanları saydığımı belirttikten sonra Balıkpazarı'ndaki aşçıları ve onların neyi, ne zaman ve nasıl pişirdiklerini anlatır:

Dükkân 300, neferât 800, bunlar kayıklar ile deryâyâ demir taraklar birağup istiridye ve midye ve deniz kestânesi ve sülüne ve tarak ve buncu (---) (---) (---) (---) şekilli nukl-1 tarab nefâyisleri meyhur bürâderler için çıkarup fûrûht ederler. Ammâ lakoz istiridye gâyet mukavvîdir. Ba'zılar âteşde demir ıskara üzre pişirüp yerler. Ammâ çiğ yenirse gûyâ bir lakoz sarı balgam yutmuş gibi olur. Ammâ gâyet mukavvîdir, küçük çuk bürâdere hayli kuvvet verüp ehliyle güleş etmeğe kişiye kuvvet verir. Hâsıl-1 kelâm fâsik cânlara mezedir. Ve hâlis su zeytûn yağıyla midye pilâvı dahi lezîz ta'âmıdır. (...) Ezîn-cânib niçe yüz sayyâd-1 mâhîler vardır, ammâ bu kadar Murâd Hân'a arz-1 kâlâ edüp balık emîni re'yiyle cümle balık âşçıları dahi kendülere yamak olduklar. Esnâf-1 âşçıyân-1 balıkbâzârı: Dükkan 500, neferât 900, cümle Rûm kefereleridir (...) (s. 291).

Balık Satıcıları Esnafı: İki bin dükkan, üç bin neferden oluşan bu esnaf balık avlamaz, aslen tüccardır. Dükkanları [Suriçi'nde] Balat, Fenerkapısı, Ayakapı, Cibali, Unkapanı, Yenikapı, Balıkpazarı, Kumkapı, Samatya, Narlıkapı, Piripaşa, Hasköy ve Kasımpaşa'dadır. Galata, Tophane ve Beşiktaş'ta da yüzlercesi bulunur. Ayrıca Boğaz'a kadar denizin [muhtemelen Haliç'in] iki kenarında ve Üsküdar'da bulunur. [Deniz ürünleri] keyif yemeği olduğu için kısacası meyhane olan her yerde elbette çok sayıda balık pazarı vardır. Balık satıcıları, dükkanlarını binlerce balıkla süsler, aslan gibi iyi balıkları zincirlerle asıp bağıra çağıra satış yapar. Her biri bir kayık boyunda olan deniz atları, porsuklar, kunduzlar, yunus balıkları avlarlar. Çoğu Kayseri, Niğde ve Manya Rumlarından oluşan bu grup, [alaydan] bir iki gün önce Üsküdar kayığı büyüklüğündeki balıkları Adalar

arasındaki yataklarından avlar. Bu balıkları yetmiş seksen çift camızın çektiği arabalara yükleyip [alaydan] geçerler. İnsan bu manzaraya hayran kalır. Tuhaf deniz canlılarıyla geçen bir diğer grup da Müslüman karityecilerdir. Binlercesi ellerinde zıpkın, harbe, çok sanatlı ağlar ve serpmelerle geçer:

Dükkân cümle 2000, neferât 3000, bunlar balık avlayıcı değillerdir, satıcı kavvâflardır. Dükkânları Balat'ta ve Fenerkapusu'nda (...) Cübbe Alî'de (...) ve'l-hâsıl meyhâne olan yerlerde elbette balık bâzârları mukarrerdir, zîrâ ta'âm-ı tarabdır. (...) Ammâ bu balık satıcılar dükkânların tahtrevânlar üzre bâlâda tahfîr olunan mâhîlerin envâ'ından niçe bin mâ'ideleri tablalar ile zeyn edüp ve arslan-misâl eyü balıkları boğazından zencîrler ile bağı bağırıp çağırıp feryâd ederler. Ve deniz atları ve porsuklar ve kunduzlar ve yûnus balıkları sayd ederler kim her biri pereme kadar. Ve bir iki gün mukaddem Üskûdar kayığı kadar balıkları (...) bu tâ'ife'nin çoğu Kayseriyye ve Niğde ve Manya Urumları'dır, (...) Ve müslim karityacılar dahi (...) acîbe ve garîbe haşreâtlar ile ubûr ederler (s. 290-291).

2.2. Kuş Avcıları Esnafı

Dükkanları bulunmayan ve beş yüz neferden oluşan bu esnaf, okçulara gücügen, kartal, toy ve kuğu yelekleri (kuşların kanadındaki uzun tüy/oklara yapıştırılan tüy) getiren avcılardır: “Dükkânları yokdur, neferât 500 avcıdır. Bunlar okçulara kuş yeleklerinden gücügen yeleş ve kartal yeleş ve toy ve kuğu yelekleri getirdiklerinden yamak olup alaylarında pür-silâh ubûr ederler. Bunlar tûfeng-endâz avcılardır, pîrleri nâ-ma'lûmdur” (s. 316). Evliyâ'nın “evsâf-ı kannâsân-ı avcıyân” başlığıyla yeleğçilerden ayırarak aktardığı kuşu kuşla avlayan avcılar dağ bayır, uzak yakın gezerek avlanır ve okçulara yelek tedarik eder. Evliyâ, bu avcı tipinin pîrlerini ve bunlarla ilgili dinî menkıbeleri aktardıktan sonra bu avcılarının [alayda] küheylan atlar üzerinde, ellerinde kılavuzluk yapan av kuşlarıyla; sungur, toygun, karçığa, şahin, zağanos, balaban, çakır, taştülek, devlengeç, karakuş, atmaca, karagöz adlı av kuşlarıyla; avladıkları kaz, turna, turaç, sülün, keklik, çil, ördek, sürhab, balıkcıl, toy ve karabatak gibi avlarla Alayköşkü'nün dibinden davullar vurarak geçtiğini aktarır:

Bunların dahi dükkânları yokdur. Dağ ve bâğ u râğ ve ırağ u yakında kuşu kuş ile sayd edüp yeleklerin bunlar dahi okçulara getirdikleriyçün alaylarında yamaklardır. Pîrleri ibtidâ Hazret-i İsmâ'ildir kim (...) Ba'dehu Hazret asrında İmâm Hüseyin (...) Bu tâ'ife-i sayyâdân küheylân atlar üzre ellerinde Edil doğanları ve dal doğanları ve sunkur ve toykun ve karçığa ve şâhîn ve zağanos ve balaban ve çakır ve taştülek ve devlingec ve karakuş [ve] atmaca ve karagöz nâm bâzlar(lar)ıyle tablâzlarına turralar urarak terkilerinde sayd [u] şikâr etdikleri kaz ve turna ve turac ve süğlün ve keklik ve çil ve ördek ve sürhâb ve balıkcıl ve toy ve karabatak şekilli avlar ile alayköşkü dibinden ubûr ederler (s. 316-317).

Serçe ve Diğer Kuş Avcıları Esnafı: Dükkanı olmayan bu avcı esnaf; kuşları genellikle öldürmez, yakalayıp canlı satar. Bağ ve bahçelerin kenarına tuzaklar kurarak, tutkal gibi ökseleri çalılara sürerek serçe, iskete, filorine, baştankara, ispinoz, saka kuşu, işlibe, ferye, kuyrukatan, kara bülbül, bokluca bülbül, hezar bülbül, mankır kuşu, pozbakal, ishak kuşu, sarı asma kuşu, kara tavuk, kervan kuşu, üveyik, hakkuran, Yusuf Mısır'da satıldı, beyaz kumru gibi güzel sesli/tüylü kuşları yakalarlar. Güzel tüylü kuşlar, başka amaçlarla (yelek, süs eşyası yapımı vb.) da yakalanmaktadır. Evliyâ, sonrasında bu tuhaf esnaf taifesinin alayda geçerken neler yaptığını, kafeslerin içindeki hayvanların nasıl sesler çıkarıp ne tür marifetler sergilediğini aktarır:

Bunların dükkânı yoktur, hemân bâğ u bâğçeler kenârında dâm [u] duzahlar ile ve dutkal gibi ökseleri çalılara sürüp serçe ve iskete ve filorunya ve başdankara ve ispinoz ve saka kuşu ve işlibe ve ferye ve kuyruk atan ve kara bülbül ve bokluca bülbül ve bülbül-i gûyâ-yı hezâr ve mankır kuşu ve pozbakal ve ishâk kuşu, sarı asma ve kara tavuk ve kârân kuşu ve üğeyik ve hakkuran ve Yûsuf Mısır'da satıldı ve beyâz kumru, bu makûle murgân-ı hoş-nevâları sayd edüp kafesler içre mahbûs edüp giderken saka kuşları kafesleri altındaki kâseler içinden yüksük kadar kovacıklar ile minkâriyla ve nâhunuyla su çeküp kovadan nüş eder. Mankır kuşu kezâlik kafesinin içinden mankır taşır bir turfe kuşdur. (...) Bunlar dahi garâyib esnâfdır (s. 318).

Kuş ve Başka Hayvan Avcıları Esnafı: Avladıkları kuşları öldüren bu kürk avcısı esnaf, iki yüz neferden oluşur. Ellerindeki ferman sayesinde muaf ve müsellemler olan bu kürk avcılarında çakırcıbaşı, doğancıbaşı, şahıncıbaşı, atmacacıbaşı, bostancı, Yeniçeri Ocağı tazıcıbaşıları ve İstranca'daki avcı odaları yeniçerileri bile müdahale edemez. İstanbul'un dört tarafında, Çekmece göllerinde ve Terkoz'da kuğu, saka; yeşilbaş ve alaca ördek avlarlar. Avlarının boğazlarını kürkcübaşına, kanatlarını okçubaşına verip kazanç elde ederler. Bunlar da alayda avlarıyla geçer:

Neferât 200, bunlar kürkcü avcılarıdır, ellerinde hatt-ı şerîf ile mu'âf ve müsellemlerdir kim çakırcıbaşı ve doğancıbaşı ve şâhıncıbaşı ve atmacacıbaşı ve bostancı ve yeniçeri ocağı tazıcıbaşıları ve İstranca'da avcı odaları yeniçerisi dahi bu kürkcülerin avcılarında müdahale edemezler. İslâmbol'un cânib-i erba'asında Çekmece gölleri'nde ve Terkoz göllerinde kuğu ve saka kuşu ve yeşilbaş ördek ve alaca ördek urup boğazların kürkcübaşına kanatların okçubaşına verirler. Bunlar dahi şikâ[r]larıyla geçerler (s. 321).

3. Av Hayvanları Sözlükçesi

Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi üzerine yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır. Müstakil olarak balıkçılıkla ilgili çalışmalar başta olmak üzere av hayvanları ve avcı esnaf hakkında yapılan çalışmalarda birçok bilgi aktarılmıştır. Öte yandan bu çalışmaların pek çoğunda eserdeki malzemenin tespiti ve önemi

ön plana alınmıştır. Hayvan isimleri listelerinin yer aldığı çalışmaların çoğunda hayvan isimlerin net olarak ve/veya köken açısından açıklanmadığı görülmüştür.

Seyahatnâme'deki bazı hayvan isimleri son derece belirsiz veya bir diğerinden ayırt edilmesi zordur. Bu durum elbette sadece Seyahatnâme'ye özgü değildir. Özellikle yırtıcı kuşların “çatı isimlerle” ifade edilmesi her dilde olduğu gibi Türkçede de yaygın bir durumdur. Yerel söyleyişlerden oldukça etkilenen hayvan isimlerini tanımada fonetik zorluklar da bulunmaktadır. Sözlükçede görüleceği üzere Evliyâ'nın yan yana, birbirinden çok farklı hayvanlar gibi saydığı birçok hayvan ismi, aynı veya ufak farklara sahip hayvanlara aittir. Bu çalışmanın amaçlarından biri, hazırlanan sözlükçeyle ve Türkçe isimler için düşünülen notlarla metnin daha doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Bazılarının kökeni tartışmalı/belirsiz olan hayvan isimlerinin anlamları; metne ve coğrafyaya dayanarak, çeşitli sözlük ve çalışmalardan yararlanarak tespit edilmiştir. Kökenleri görece tartışmasız kelimelerde köken bilgisi verilirken kökeni hakkında tartışma olan kelimelerde sözlükçede tartışmaya girilmemiş, söz varlığı başlığındaki tablolarda öne çıkan görüşlerin belirtilmesiyle yetinilmiştir. Bu belirsiz/tartışmalı kelimelerin her biri başlı başına birer inceleme konusudur. Bu makaledeki Türkçe kelimeler için yapılan tarihî ve etimolojik notlamalar, yapılacak ayrıntılı incelemelerin temelini oluşturmaya yönelik bir girişimdir.

alaca ördek: Genellikle göl, nehir kenarları gibi sulak bölgelerde yaşayan; erkekleri parlak yeşil baş ve boyna, metalik mavi kanatlara sahip ördek türü.

alakerde (Yun. *lakérda* < Lat.): İstanbul Boğazı'nın iki yanındaki dalyanlarda veya zıpkıncı esnaf tarafından avlanan bir balık türü, *muhtemelen* torik.

atmaca: Avcılar tarafından eğitilerek kullanılan; küçük vücutlu, büyük ve kıvrık gagalı bir doğan cinsi; ak kuş.

atrina (Yun. *atherina*): Aterina. bk. **gümüş balığı**

ayı balığı: Fok; 1,5 - 2 metre boylarında, yüzgeç ayaklı, mekik şeklinde gövdeli, hafif yassı başlı, tüylü, memeli deniz hayvanı.

balaban (Kökeni tartışmalıdır.): Doğan, çakır doğan, üsküflü doğan.

balıkcıl: Uzun bacaklı ve boyunlu, balık avlayan bir kuş türü.

başdankara: Başdankara; güzel sesli, küçük ve renkli bir kafes kuşu.

bâz (F. *bâz*): Doğan anlamındaki kelime metinde avcı kuşların geneli için kullanılmıştır.

beyâz kumru (Ar. *beyâz* + F. *kumru*): Beyaz kumru.

bokluca bülbül (T. *bokluca* + F. *bulbul*): bk. **kara bülbül** veya çalı kuşu.

bülbül-i gûyâ-yı hezâr (F.): Bin sesli bülbül; muhtemelen benzetme yoluyla oluşturulan bu isme sahip bir kuş cinsi tespit edilememiştir.

çakır: Kestrel; doğangiller familyasına ait, küçük boyutlu, yırtıcı bir kuş türü.

çuka balığı (Rus. *şçuka* / Bulg. *ştuuka*): Çuka/çuha/çığa balığı; Tuna nehrinde yaşayan, kara mersin de denilen bir balık türü. krş. **uštuka**

çil: Kanatları ve arkası benekli ve kahverengi, böğrü açık gri, eti için avlanan, yabancı bir keklik türü.

çiroz (Yun. *tsiros*): Yumurtalarını atarak zayıflamış uskumru balığı.

çuçurya (*çuçur* + Yun. +*ya*): Çurçur, çırçır, çuçur gibi isimlerle anılan bir balık türü; eti tatsız, benekli küçük bir balık türü; balıkçılar tarafından önemsenmeyen küçük balık.

dâl doğanı (Ar. *dâl* + T.): Avcılara kılavuzluk yapan av kuşlarına verilen isim. bk. **edil doğanı**

devlingec: Devlengeç; uzun kanatlı ve kuyruklu, çengel gagalı, kızıla bakan esmer tüylü, küçük kuşları avlayan yırtıcı kuş.

deniz atı: Daha çok Akdeniz'de yaşayan, başı at başına benzer, kuyruğunun ucu kıvrık, boynu eğri, pulsuz, vücudu halka halka sert bir kabukla kaplı, sırtı dikenli, 10 -15 santim boyunda, eti yenmez ufak bir balık cinsi, deniz aygırı.

deniz kestânesi (T. *deniz* + Yun. *kastanoia*): Sert kabuğunun üzerinde hareket edebilen dikenler bulunan ve kestaneye benzeyen bir yumuşakça cinsi.

edil doğanı (Ar. *edille* + T.): Avcılara kılavuzluk yapan av kuşlarına verilen isim. bk. **dâl doğanı**

ferye: Güzel sesli/tüylü bu kuşun tam olarak hangi kuş olduğu tespit edilememiştir.

fıçıda (Yun. *petsouda*): Fıçıda, peçuta, piçuta; yetmiş santimetre ve üzerinde uzunluğa sahip palamut balığı.

filorunya (Yun. *phlori* – *phlorion*): Flurya, florya, yelve; 14-15 cm civarında uzunluğa, yeşil ve sarı tonlarına renge sahip; ağaçlık bölgelerde, fundalıklarda yaşayan; ötücü bir kuş türü.

gelincik: 20 - 40 cm uzunluğunda ince bir gövdeye sahip, çok kaygan derili, hazmı kolay, Marmara Denizi ve Karadeniz'de yaygın bir balık türü.

gücügen: Tüylerinden ok yapılabilir bir kuş. Kaynaklarda; baykuşa benzer alaca renkli bir kuş, atmaca, akbaba, kartal gibi çeşitli anlamlar verilmiştir. Metindeki bağlamdan kartal olmadığı anlaşılmaktadır.

gümüş balığı: Aterina; boyu 15-16 cm'yi geçmeyen, ince, sivri, beyaza yakın gümüş renkli vücuda sahip bir balık türü; bk. **atrina**

hakkuran (*Kökene tartışmalıdır.*): Hakuran, hakvuran, hakkıran; pembe/kızıl renkli kumru.

hamsi / hamsîn balığı / hapsi (Yun. *hampsi* < *khapsi*): Batı Avrupa kıyılarında, Akdeniz'de ve Karadeniz'de görülen ve özellikle Karadeniz kıyılarında bolca tutulan, boyu 10 - 16 cm civarında, küçük bir balık türü.

horosya (*Yun. hurospina*): Horozbina; sırt yüzgeci geniş ve uzun, kaygan derili, kemikli küçük bir kaya balığı türü.

ihtapot (*Yun. octo podos*): Ahtapot; sekiz ayaklı, ayaklarında vantuzlar bulunan, vücudu kısa ve yuvarlak, kabuksuz bir deniz hayvanı.

istakoz (*Yun. astakós*): Kısaç şeklindeki ön ayakları oldukça güçlü; beyaz ve lezzetli olan eti için avlanan deniz böceği.

istavriz balığı / istavrid / istaride (*Yun. stavrós / savrídi/stavrídi*): İstavrit; gümüş rengi vücutlu, gri-yeşil sırtlı, boyu 25 - 40 cm, kemikli, uskumruya benzeyen bir balık türü.

ishâk kuşu (*Ar. ishâk*): Boyu 19 - 21, geceleri öten, sesi dokunaklı, küçük bir baykuş türü.

iskete (*Yun. skati*): İspinozgiller familyasından, gagaları dişli, renkli, güzel sesli bazı (*Carduelis* ve *Serinus*) küçük kuş türlerinin ortak adı.

iskorbid (*Yun. skorpidi*): İskorpit; sırtı zehirli dikenlerle kaplı, kahverengi-esmer vücutlu, büyük başlı, sıcak ve ılık denizlerde yaşayan bir balık türü.

ispinoz (*Yun. spinos*): Kısa ve koni şeklinde gagalı, yeşil-mavi kafalı, açık kahverengi karınlı, beyaz kanat lekesi olan, sesi güzel, ötücü bir kuş türü.

istiridyе (*Yun. streidia*): Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan, çift kabuklu, içindeki inci ve eti için avlanan bir yumuşakça.

işlibe: Tam olarak hangi kuş olduğu tespit edilememiştir. Dankoff “iskete” yerine yanlışlıkla yazıldığı görüşündedir (Dankoff, 2004; 155) ancak kelimenin yer aldığı cümlede isketenin de bulunması bizi bu düşünceden uzaklaştırmıştır.

izmarid (*Yun. smaridi*): İzmarit; sert pullarla kaplı, kılçıklı, küçük kemikli bir balık türü.

kalkan: Büyük ve yassı gövdesi kalkana benzeyen, yumrulu-benekli, alt derisi kırmızı-beyaz, üst derisi koyu renkli, kemikli bir balık türü.

kara bülbül (*T. kara + F. bulbul*): Çalı bülbülü olarak da bilinen, tiz ve güzel ötüşlü, küçük, ince yapılı, çalılık yerlerde yaşayan, ötücü bir kuş türü.

kara tavuk: Serçeğillerden, orta büyüklükte, sarı gagalı, dişisi kahverengi, erkeği koyu siyah renkte, eti için avlanan bir kuş türü.

karabatak: Siyah tüylü; sivri, ucu hafif eğik, uzun gagalı; uzun boyunlu, geniş kanatlı, balıkçıl bir deniz kuşu.

karaca: Hazar Denizi kıyılarında, Anadolu'nun dağlık bölgelerinde ve Avrupa'nın en kuzeyi hariç genelinde yaşayan; kendi familyasındaki diğer hayvanlara göre küçük vücutlu, mevsimsel olarak kısmi renk değiştiren, kısa boynuzlu, eti için avlanan bir geyik türü.

karagöz: Kara çaylak; çatalı bir kuyruğa, koyu renkli tüylere sahip; fare, tavşan ve küçük kuşlarla beslenen; Anadolu'da geleneksel avcılıkta yaygın şekilde yararlanılan yırtıcı bir kuş türü.

karakuş: Kartal, çaylak gibi tavşancılara verilen ad.

karçığa (Moğ. *karčaga* < E.T. *qartıqa*): Bazı tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde şahin, doğan, aladoğan, atmaca gibi yırtıcı kuşlara verilen genel ad.

kartal: Uzun kanatlı, güçlü ve kıvrık gagalı, uzak mesafeleri görebilen, pençeleri güçlü, tüyleri pençelerine dek uzanan, büyük vücutlu, yırtıcı bir kuş türü.

kârvân kuşu (F. *kârbân* > *kârvân*): Uzun ve ince gagalı, tombul vücutlu, vücuduna oranla uzun ve ince bacaklı, miskin, göçebe bir kuş olan ve eti için avlanan çulluk/lökeşe türlerinin bazılarında verilen ad.

kaya balığı: Kayalık bölgelerde yaşayan, büyük bir baş ve uzun bir gövdeye sahip, kısa yüzgeçli, kemikli balıkların genel adı.

kaz: Orta büyüklükte vücutlu, gri/beyaz/boz tüylü, perde ayaklı, farklı davranışsal özelliklere sahip türleri bulunan ve eti için avlanan bir kuş cinsi.

kefal (Yun. *kephali*): Sürü hâlinde yaşayan, gümüş renkli, büyüklüğüne göre farklı adlar alan, derisi iri pullu, kemikli bir balık türü.

keklik: Genel olarak eti için avlanan ancak sevimli görünüşü ve güzel ötüşü nedeniyle kafes kuşu da olabilen, tombul vücutlu, boz renkli, kırmızı ayak ve gagalı bir kuş türü.

kereviz (Yun. *karavída*): Kerevit; tatlı su istakozu da denilen, on ayaklı kabuklu türlerinin ortak adıdır.

kılıçbalığı: Beyaz ve kılıksız etli; üst çenesinde kılıca benzer, keskin bir kemik çıkıntısı bulunan; boyu 2,5 metreyi kilosu 300 kilogramı bulabilen büyük bir balık türü.

kolyoz (Yun. *kolios*): Uskumruya benzeyen ancak iri gözü ve uzun ağzıyla ondan ayırt edilebilen, sırt yüzgeci dikenli, sürüler hâlinde yaşayan ve sürekli gezen, kemikli bir balık türü.

kuğu: Uzun ve ince boyunlu, perde ayaklı, geniş kanatlı, turuncu/kırmızı gagalı, yetişkinleri beyaz veya siyah beyaz karışık tüylü, büyük bir su kuşu.

kunduz: Su kenarlarında yaşayan, ağaç kabuklarını kemirerek beslenen, arka ayakları perdeli, yassı ve geniş olan kuyruğu gövdesinin yaklaşık üçte biri uzunluğunda, postu için avlanan memeli hayvan.

kuyruk atan: Tam olarak hangi kuş olduğu tespit edilememiştir. Muhtemelen kuyruksallayan, kuyruksalan, kuyrukkakan olarak bilinen kuşlardan bir tanesi.

kürek balığı: Boyu 70 - 140 cm arasında değişen ve ağırlığı 20 kiloya kadar varan, yuvarlak vücutlu, geniş üçgen kanatları olan bir vatoz türü.

lakoz (Yun. *vláhos*): Kelime, günümüzde bir cins kefal balığının ismi olarak kullanılsa da Evliyâ, bir kabuklu deniz hayvanı türü (istiridyeye) olarak bahseder. Biz, Evliyâ'nın verdiği bilgilere dayanarak metinde bahsedilen canlının ince ve kırılğan kabuklu bir midye türü olduğunu düşünmekteyiz.

levrek (*Yun. lavraki*): Serin veya ılık denizlerde yaşayan, derisi pullu, ağzı geniş, avcı, boyu 1 metreye ağırlığı 30 kilograama ulaşabilen, iri kemikli bir balık türü.

lüfer (*Yun. loufari*): Büyüklüğüne göre farklı adlar alan; sürü hâlinde yaşayan ve göçen, derisi pullu, sivri dişler bulunan ağzı iri, sırtı koyu karnı açık renkli, kemikli bir balık türü.

mankır kuşu (*Moğ. möngür “metal para”*): Tam olarak hangi kuş olduğu tespit edilememiştir. Evliyâ, bu kuşun adını kafes kuşları avlayan avcı esnafın ökselerle yakaladıkları kuşlar arasında sayar. Ayrıca mezkur esnaf alayda geçerken bu kuşların yaptığı gösteri için şu ifadeyi kullanır: “*Mankır kuşu kezâlik kafesinin içinden mankır taşır bir turfe kuşdur.*”

mersin balığı (*Yun. mersin*): Kuzey yarım küredeki deniz ve akarsularda yaşayan, uzun vücutlu, havyar elde edilen, mesanesi tutkal yapımında kullanılan, gövdesi iri, başı sivri, büyük bir tatlı su balığı; bk. **morina balığı / moruna balığı**

midye (*Yun. mudia*): Yassı solungaçlı yumuşakçalardan; denizlerde kayalara, taşlara tutunarak, tatlı sularda ise dip çamuruna veya kuma gömülerek yaşayan, kabuklu ve omurgasız hayvan.

morina balığı / moruna balığı (*Yun. morouna*): Atlantik ve Pasifik orijinli, birbirinden önemli farklılıklara sahip iki türü bulunan; genelde soğuk deniz ve akarsularda yaşayan, karaciğerinden çıkarılan yağı ve eti için avlanan, çok büyük boyutlara ulaşabilen bir balık türü bk. **mersin balığı**

ördek: Perde ayaklı, kazdan küçük, paytak yürüyüslü su kuşu.

paço (*Yun. patios / patsios*): Kefal cinsinden iri bir balık türü.

pağurya (*Yun. pagouria*): İri bir yengeç çeşidi.

palamid / palamide (*Yun. palamyda*): Palamut balığı; sürü hâlinde yaşayan ve göçen, sırtında çizgileri bulunan, karnı gümüş renkli; pulsuz, basık ve iri gövdeli; kılçıksız, siyah etli, uzunluğu 1 metreyi bulabilen ve büyüklüğüne göre farklı adlar alan bir balık türü.

pisi balığı (*Yun. psissi*): Deniz tabanlarında yaşayan, yassı vücutlu, gözleri vücudunun dibe yatmayan sağ tarafında, ortalama 20 - 25 uzunluğunda; derisi boz, esmer, kahverengi, yeşilimsi renkte; derisi yer yer benekli ve pullu/pütürlü, kemikli bir dip balığı.

porsuk: Tilki büyüklüğünde, kısa bacaklı, ağır gövdeli, toprağın içinde kazdığı deliklerde yaşayan, hepçil memeli hayvan.

pozbakal (*T. poz “boz” + Yun. pákalos*): Boz bakal, boz bakkal; ötücü bir kuş olan ardıcın boz renkli olan dişilerine verilen isim, alaca kara tavuk.

saka kuşu (*Ar. sakı > sakkā'*): Ağaçlık yerlerde yaşayan; bitki tohumları, yaprak uçları ve böceklerle beslenen, başında ve boynunda kırmızı sarı renkli tüyler bulunan, küçük boyutlu, gezici ve ötücü kuş türü.

sarı asma: İlkbahardan sonbahara kadar Anadolu'da gözlemlenebilen, sarı renkli, ötücü bir kuş türü; incir kuşu.

serçe: İnsanların yaşam bölgelerine yakın yaşayan, bina ve ağaç kovuklarına yuva kuran, boz/siyah tüylü, tombul vücutlu, küçük ve yuvarlak başlı, koni biçiminde gagalı, ince ve uzun kuyruklu, göçücü olmayan ötücü bir kuş türü.

sığın: 19. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'da görülen, günümüzde sadece Kuzey Avrasya ve Kuzey Amerika'da yaşayan bir cins büyük geyik, ala geyik.

su kaplıbağası: Su kaplumbağası; deniz, nehir, dere gibi su kenarlarında yaşayan amfibik ve hepçil bir kaplumbağa türü.

sunkur: Sungur; doğan cinsinden yırtıcı bir kuş, ak doğan.

süglün: Sülün; sulak arazi, çalılık ve ormanlık alanlarda yaşayan, vücutlarına oranla uzun olan kuyrukları erkeklerinde göz alıcı renklere sahip, erkeğinin tüyleri çeşitli renklere sahip olabılırken dişisinin tüm tüyleri açık benekli kahverengi, eti ve tüyü için avlanan, kümes hayvanı olarak beslenebilen büyük bir kuş türü.

sülüne (*İt. solinghese*): Sülünez; çakı midyesi veya ustura midyesi olarak da bilinen, genellikle balık tutmak için kullanılsa da yenebilen bir midye türü.

sürhâb (*F. surh-âb*): Kırmızımsı renkli bir ördek türü.

şâhîn (*F. şahin – şahin*): Ormanlık ve kayalık alanlarda, tünek olarak kullanabileceği unsurların bulunduğu bölgelerde yaşayan; ortalama 55 cm boyunda, tok vücutlu, geniş kanat ve kuyruklu, benekli/çizgili kahverengi tüylü, güçlü gagalı, avcılıkta sıkça yararlanılan, farklı görünüş ve karaktere sahip çok sayıda türü bulunan yırtıcı bir kuş türünün genel adı.

tablalı (*Lat. tabula > Yun tabla + T. +lı*): Tam olarak hangi hayvan olduğu tespit edilememiştir. Seyahatnâme'ye göre İstranca Dağları'nda yeniçeri avcıları tarafından avlanan ve Yeniköy'e getirilerek etiyle padişaha pastırma yapılan bir geyik türü.

taştülek: Kızıl şahin; dağlık bölgelerde yaşayan ve avcılıkta kullanılan yırtıcı bir kuş türü.

teke: Türkiye'nin kıyı şeridinde, özellikle Ege Denizi'nde yaşayan, ince ve şeffaf antenleri ve pullu yapısıyla diğer karides türlerinden ayırt edilebilen, küçük boyutlu bir karides türü.

tekir (*Yun. tigris*): Bey balığı; kırlangıç balığı; kumlu/çamurlu deniz diplerinde yaşayan, benekli ve çizgili vücuduyla barbunya balığına çok benzeyen, sarı/siyah benekli ilk sırt yüzgeciyle barbunyadan ayrılan, çenesinin altında bıyıkları bulunan, yaşadığı coğrafyaya göre değişse de ortalama 12 cm uzunluğunda bir balık türü.

tirkis (*Yun. trihos*): Tirhos; taze sardalya balığı.

toy: Rahat hareket edip etraflarını görebilecekleri bozkır türü alanlarda yaşayan, dişi ve erkeğinin görünüşleri farklı, erkekleri kur yapan, büyük vücuduna rağmen

uçabilen, eti ve tüyü için avlanan, iri bacaklı, soyu tükenme tehlikesi içinde yabani bir kuş türü.

toykun: Tuygun; eğitilerek avda kullanılan, tüyelerinin rengine göre farklı isimler alan, ince ve uzun vücutlu, uzun bacak ve kuyruklu, küçük ve kıvrık gagalı, gündüz avlanan yırtıcı bir kuş türü.

turac (Ar. *durrâc*): Keklik ile sülün arasında bir büyüklüğe sahip, güzel tüylü, eti yenen bir av kuşu.

turna: Büyük sürüler hâlinde yaşayan ve göçen, uzun bacaklı ve boyunlu, uzun ve sivri gagalı, farklı renklerde tüye sahip olabilen, kısa kuyruklu, büyük bir kuş türü.

uskumru (Yun. *skoumpri*): Sürü hâlinde yaşayan, göçmen, 50 cm. uzunluğa ulaşabilen, büyüklüğüne ve yakalandığı mevsime göre farklı adlar alan, uzun ve füze şeklinde gövdeli, mavi/yeşil parlak derili bir balık cinsi.

uştuka (Rus. *şçuka* / Bulg. *ştuuka*): Turna balığı; tatlı sularda yaşayan, uzun ve ince vücutlu, vücudu pullu, sırt yüzgeci kuyruğuna yakın, sivri ağızlı, keskin dişli bir balık türü. krş. **çıka balığı**

üğeyik (Kökeni belli değildir.): Üveyik; yabani kumru; eti için avlanan, ağaçlık alanlarda yaşayan, tohumlarla beslenen bir kuş.

yengeç: Kıskaçlı, eti için avlanan, suda yaşayan eklem bacaklı su böceği.

yeşilbaş ördek: Genellikle durgun veya düşük debili tatlı sularda yaşayan; dişileri tamamen kahverengi tüylere sahip, erkekleri parlak yeşil başlı; geniş gagalı, göçmen bir ördek türü.

yılan balığı: Yaşamını tatlı, tuzlu ve acı sularda sürdürebilen; başı silindirik şeklinde, kuyruğa doğru yassılaştıran vücudu yılan benzer; sert ve kaygan derili, eti için avlanan bir balık türü.

yılaya (Yun. *yilari*): Kefal balığının küçüğü.

yûnus balığı (Ar. *yûnus*): Dünyadaki tüm denizlerde ve bazı büyük nehirlerde sürü hâlinde yaşayan, ağız gaga şeklinde uzamış, çift mideli, etçil, omurgalı, memeli hayvan.

Yûsuf Mısır'da satıldı: Tam olarak hangi kuş olduğu tespit edilememiştir. Evliyâ, güzel sesli bir kuş türleri arasında saymaktadır.

zağanos (Yun. *zaganos*): Doğan cinsinden bir av kuşu.

zağar (Kökeni tartışmalıdır.): Oğuzların Anadolu'ya getirdiği düşünülen, Orta Asya kökenli, siyah ve kahverengi tüylü, orta boyutlu, hafif olduğu için çevik bir av/iz sürme köpeği; Osmanlı döneminde, padişahın av köpeklerinin genelini kastetmek için kullanılan ad.

4. Söz Varlığı

Ele alınan metinde 112 hayvan ismi tespit edilmiştir. Bu hayvanların 53 tanesi (39 balık, 9 kabuklu deniz canlısı, 5 tanesi su hayvanı) deniz canlısıdır. 59 kara

canlısının 53 tanesi kuş (38 avlanan, 15 avlayan), 6 tanesi dört ayaklı kara hayvanıdır.

4.1 Kara Hayvanları

Kelimeler *atmaca, balaban* (Kökene tartışmalıdır.), *bâz* (F. bâz), *çakır, dal doğanı* (Ar. dâl + T.), *delingec, edil doğanı* (Ar. edille + T.), *karagöz, karakuş, karçığa* (Moğ. karçaga < E.T. kartıka), *sunkur, şahin* (Fars. şahin – şahin), *taştülek, toykun, zağanos* (Yun. zaganos)

Köken/Yapı Türkçe (8), Farsça (2), Arapça + Türkçe (2), Moğolca (1)*, Yunanca (1), Tartışmalı (1)**

Açıklamalar *Kelime Eski Türkçeden Moğolcaya geçmiş, sonrasında geri ödünçlenmiştir.

**Kelime için Farsça veya Türkçe olduğuna dair görüşler (DEMT, s. 69; TETT, I, s. 459) bulunmaktadır. Rasûlid Hexaglot'ta bu kelime, Türkçe olarak kaydedilirken Farsça karşılık olarak çarh verilmektedir (s. 227). Bu veri, kelimenin Türkçe olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Öte yandan, adı anılan sözlüğün yırtıcı kuş isimleri ortak isimler altında karışık olarak verdiği de gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 1: Avcı Kuşlar

Divanu Lugati't-Türk'te karguy-kırguy (DLT, s. 452) şeklinde yer alan *atmaca*, Türkler arasında tarih boyunca oldukça popüler bir av hayvanı olagelmıştır. Söz konusu yırtıcı kuş için kullanılan bu isim, varlığını tarihî süreç içerisinde bir müddet korumuş ve kaynaklarda kendine yer bulmuştur (kırğuy (EDPT, 1972, s. 654), kırğu (Battal, 1934, s. 43), kırğı (Ross, 1994, s. 24)). Atmaca anlamında bir kelime olarak erken dönem tanımlatmalarından bir tanesi DLT'deki “çibek karguy ~ kırğuy”dur (DLT, s. 167). Atmacadan ufak bir yırtıcı kuş olan bu hayvanın ismi, atmaca karşılığı olan karguy-kırguy ile oluşturulmuştur. DLT'de yer alan çübek sözcüğünün anlamı ise “çocuğun çükü”dür (DLT, s. 167). Kelime çeşitli dillere verinti olarak da geçmiştir: Rus. kraguy, Mac. karvaly, Bul. kirgunov (Karaağaç, 2008, s. 499). Kelime, Derleme Sözlüğü'nde kırğı (C. VI, 2056) ve kırğı “şahin, atmaca” (C. VIII, 2821) şeklinde yer almaktadır. Avlanılacak hayvana doğru fırlatılarak saldırtılan bu küçük vücutlu yırtıcı kuşun isminin morfolojisi, atmaca < at-ma+ca (fiil kökü-fiilden isim yapım eki+küçültme eki) şeklinde açıklanabilir. Redhouse'un Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlüğü'nde (Redhouse, 2000, s. 94) de kaydedilen kuş ismi, Kamus-ı Türkî'de at-fiilinden getirilerek (Kamus-ı Türkî, s. ٧٠) açıklanmıştır. Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanıma sahip olan atmaca ismi hakkında bilgiye ulaşılabilecek çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında, çalışmamızda tespit edilen diğer kuş isimleri üzerinde yorum alanı açması nedeniyle Derleme Sözlüğü çalışmamız açısından önemlidir. Diğer hayvan isimleriyle ilişkili olan kelimeler, buradan

itibaren tarafımızca koyu yazılmıştır. Atmaca cinsinin tür, boyut, cinsiyet bağlamında değişen isimleri (atmacaya benzerliğiyle açıklananlar diğer kuş isimleri dâhil) yirmi sekiz tanedir: akkuş (C.1; 157), alıcı (C. I, 215), bazalak (C. II, 585), belibağlı (C. II, 617), cöre (C. III, 1007), cura (C. III, 1018), **çalagan** (C. III, 1048), çingır (C. III, 1182), çinkilli (C. III, 1229), çiviki (C. III, 1248), deldeli (C. IV, 1408), delice (C. IV, 1411), felice (C. V, 1842), **gırğı** (C. VI, 2056), gızılguş (C. VI, 2070), gosgouk “atmaca büyüklüğünde boz renkli bir kuş” (C. VI, 2107), hayeci (C. VII, 2316), helha (C. VII, 2332), hilay (C. VII, 2384), hilhili (C. VII, 2384), kaçağan “avcı olmayan atmaca” (C. VIII, 2586), **karaçığa** (C. VIII, 2641), karatırnak (C. VIII, 2653), **kartçığa** (C. VIII, 2670), **kırgı** “şahin, atmaca” (C. VIII, 2821), kuluç “gaga, eğitilmiş atmaca” (C. VIII, 2997), **kuran** (C. VIII, 3005), laçın “kartal, atmaca, doğan” (C. IX, 3058), terempe “eğitilerek kullanılan atmaca, doğan gibi avcı kuşlar” (C. X, 3890), vidvid < ses taklidi (C. XI, 4105). Tietze, kelimenin morfolojisini açıkladıktan ve küçük bir kuş olduğu için bu ismi aldığını belirttikten sonra “-maca /- mece” ile biten başka kuş ismi var mı?” sorusunu sorar (TETT, C. 1, s. 385). Bu soru hâlen cevabını beklemektedir.

Atmaca kelimesi, ilk olarak 1343 tarihli Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî’de *atmaca toğan* “atmaca” şekliyle tespit edilir (Toparlı ve ark., 2007, s. 16). Bu sözlükten yaklaşık 30 yıl sonra tamamlanan Rasûlid Hexaglot’ta bu kelimeye rastlanmaz ancak **doğan** türüyle ilgili iki kelime vardır: *toğan*, *aq toğan* (s.186-187). Meninski atmaca kelimesi için sadece “bâşe” (Tulum, 2011, s. 300) açıklaması yapar. Rasûlid Hexaglot’ta da Farsça için “bâşa aıdan باشه ايضا also bâša” kaydı ve “sparrow, hawk” anlamıyla verilen kelimenin Türkçe karşılığı olarak başa verilmektedir (s. 227). Sözlüğün diğer bir kısmında “saker, falcon, hawk” anlamı için yine Farsça sütununda bâša verilirken bu sefer Türkçe için qarğu verilir (s. 187). Yine aynı sayfada, aynı anlamlar için Farsça sütununda saqr, Türkçe sütununda çağrı yer alır (s. 187). Son iki karşılığın aynı varak içerisinde yer alması, bu çatı yırtıcı kuş ismindeki geçişkenliğin iki dil için de 14. yüzyılın sonlarında varlık sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca çağrı, adı geçen sözlükte Farsça bâz “falcon”, Moğolca qarçaqai (**krş.** karaçığa, kartçığa) karşılığı olarak verilen ve Evliyâ tarafından da zikredilen çağır quş (s. 227) / **çakır**’ın fonetik bir varyasyonudur. DLT’de bu kuş, *çagrı* “çakır kuşu” şeklinde yer almakta ve birçok yerde avdaki işleviyle (DLT, s. 182) anılmaktadır. Avlanılacak hayvanın üzerine salınan bir kuş olarak tasvir edilen (DLT, s. 483) bu kuşun bir tür atmaca/doğan olduğunu düşünmek hatalı olmayacaktır. Doerfer’in (1967, III, 1090) de kaydettiği **çakır**, Meninski tarafından da kayda alınmıştır (Tulum, 2011, s. 510). Derleme Sözlüğü’nde de aynı anlamla yer almaktadır (C. III, s. 1044). Güncel Türkçe Sözlük’te de çakır maddesinde “çakırdoğan” şeklinde anlamlandırılmıştır. Rasûlid Hexaglot’ta

çağrı kelimesine Moğolca karşılık olarak qarçaqai verilmektedir. Bu kelime, Evliyâ'nın eserinde ve Redhouse'un sözlüğünde tespit edilen, Derleme Sözlüğü'nde de karşımıza çıkan karçığa / kartçığa / karaçığa'dır. Bu kelime, Redhouse'un sözlüğünde karçuğa (2000, s. 606) şekliyle yer almaktadır. Farsça bâz kelimesinin Rasûlid Hexaglot'taki (s. 186) karşılıklarından diğeri ise ilk yazılı Türk dil yadigarlarından itibaren takip edilen ve kullanım sıklığını koruyan “toğan”dır.

Makalemizde, Seyahatnâme'nin metin taraması için kaynak alınan neşirde **devlingec** (دولنگج) şeklinde (SN, s. 316) okunan kelime, Türk lehçelerinin eski ve ortak bir kelimesidir. Kaşgarlı'nın teñilgüç / teñilgün olarak kaydettiği (DLT, s. 507) kelime Atalay neşirinde teñgelgüç / teñgelgün şeklinde okunmuştur (Atalay, 1985, C. 3, s. 388). Clauson'un, kelimenin teñle- “(havada) kendini dengede tutmak” fiilinden geldiğini düşündüğünü aktaran Ercilasun&Akkoyunlu, hazırladıkları neşirdeki bir dipnotta (DLT, s. 507) kelimenin kökü için teñ- “havaya yükselmek” fiilinin de düşünebileceğini dile getirir. Ardından kelimenin çeşitli Türk lehçelerindeki (Başkurt, Kazan Tatar, Osmanlı Türkçesi, Yugoslavya Göçmenleri (Derleme Sözlüğü)) şekillerini örneklendirir. Ayrıca Clauson'un Sagay, Şor, Lebed, Hakas, Tuva için sunduğu verileri aktarırlar. Tietze (TTET, C. 2, s. 435), Derleme Sözlüğü'ne (C. III, s. 1578) atıfla kelimeyi, dölengeç/dülengeç olarak madde yapar ancak kelimenin Tarama Sözlüğü'nde (C. II, s. 1124-1125) devlenceğ şeklinde yer aldığını, Meninski'nin kelimeyi Çağatayca olarak kaydettiğini, A. Pavet de Courteille'nin (dülgenç) ve Räsänen'in (“fakat b. değlügeç” uyarısıyla birlikte) de kelimeyi aktardığını belirtir.

Fiziksel nitelik merkezli bir adlandırma örneği olan **karagöz**, makalemizin kaynakçasında yer alan eser ve sözlüklerin bir tanesi hariç (Çağbayır, 2017, s. 832), kuş ismi anlamıyla tespit edilememiştir. Yine fiziksel nitelik merkezli bir adlandırma olan **karakuş** ise “kartal; tavşancıl” anlamıyla Eski Türkçe dönemi metinlerinden (EDPT 1972, s. 644; RH, s. 227) itibaren takip edilmektedir. Renk merkezli bir adlandırma olması nedeniyle birçok kuş türüne ad olan bu kelime, DLT'de birkaç farklı anlamı dışında, “bir tür akbaba” (DLT, s. 443) ve “tavşancıl” (DLT, s. 144) anlamlarıyla da yer almaktadır. Tietze (TETT, C. 4, s. 118) de kelimeyi Clauson'a atıfla “kartal” olarak kaydeder. Meninski (Tulum, 2011, s. 1096) kelimeyi “kartal, tavşancıl, **dâl**” olarak kaydeder. Redhouse da kelimenin anlamlarından biri olarak “kartal”ı gösterir, diğeri bir tür hayvan hastalığıdır. Karakuş ismi, Derleme Sözlüğü'nde (C. VIII, s. 2648) “kartal” ve “çaylak” anlamlarıyla yer alır. Ayrıca alaca karga (C. I, s. 176) maddesinde de “karakuş” anlamı verilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük'te de yine aynı anlamlarla yer almaktadır. Kelimenin “kartal türü” ve “hayvan toynaklarında oluşan bir tür hastalık” anlamları DLT'den Güncel Türkçe Sözlük'e kadar varlığını korumaktadır. Ayrıca

günümüzde Çukurova bölgesinde yaygın olan bir tatlı bulunur: karakuş tatlısı. Bu tatlının şekli, şişmiş, şekli bozulmuş bir toynağa benzer. Bu tatlının isminin DLT’de “Oğuzcada deve tırnağının kenarları” olarak kaydedilen ve Güncel Türkçe Sözlük’te “atların ayaklarında şiş yapan bir hastalık” anlamıyla gördüğümüz kelimeyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Meninski’nin karakuş kaydında geçen “**dâl**” anlamına dönecek olursak Seyahatnâme’de tespit ettiğimiz dâl doğanı ve edil doğanı isimlerindeki, kaynakların birbirleriyle ilişkili olduğunu düşündüğü “**dâl**” ve “**edil**” kelimeleri için bir yorum yapabiliriz. Adı geçen kuş isimleriyle ilgili kaynaklarda tespit ettiğimiz bilgiler bu kuşların kılavuzluk, atılganlık, hamle edicilik anlamlarına işaret ettiğini gördüğümüz için makalemizin sözlük kısmında kelimeyi bu minvalde anlamlandırmıştık ancak Meninski’nin dâl kelimesini “kartal, tavşancıl, kara kuş” olarak açıkladığını (Tulum, 2011, s. 548) belirtmeliyiz. Pek çok anlama sahip olan dâl/dal kelimesinin **dâl doğanı** / **edil doğanı** isimlerine yaptığı anlamsal katkı daha ayrıntılı incelemelere ihtiyaç duymaktadır.

Seyahatnâme’de **sungur** olarak tespit ettiğimiz kuş isminin, Eski Türkçe’de (EDPT, s. 838) sınıkır şekliyle bulunduğunu örnekleyen Clauson, Eski Türkçe ve Orta Türkçe dil yadigârlarından örneklerle kelimenin tarihî süreçte uğradığı şekilsel değişiklikleri, tarihî Türk lehçelerinden alınmış örnekler üzerinden tanımlamıştır. DLT’de (s. 503) ise sunğur şekliyle ve “yırtıcı kuşlardan birinin adı. Toğrul’dan daha küçüktür.” şeklinde kaydedilmiştir. Meninski (Tulum, 2011, s. 1606), songur / sonkur kelimesini “yırtıcı kuş türü, ak doğan” anlamıyla aktarır. Tietze (TETT, C. 6, s. 380) kelimeyi sungur/songur şekliyle ve “doğanı benzer yırtıcı avcı kuş (kişi adı olarak da kullanılır) doğanların başı” anlamıyla kaydetmiş, bir atf zinciriyle kelimenin tespit edildiği metinleri aktarmıştır. Derleme Sözlüğü’nde “doğan, şahin” anlamlarıyla sungur (C. X, s. 3696), songur (C. X, s. 3663) şekilleriyle yer alan bu kelime Güncel Türkçe Sözlük’te sungur şekliyle bulunmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük’te “tüyleri değişmiş (kuş veya kümes hayvanı)” anlamıyla varlığını sürdüren **tülek** kelimesi, Eski Türkçe (EDPT, s. 498) döneminden itibaren “tüy”, “ok yapımında kullanılan tüy” gibi anlamlarının yanı sıra bir sıfat olarak “tüylü”, “tüysüz”, “tüyleri dökülmüş veya yolunmuş”, “tüyleri biçimsiz ve kötü görünen” gibi anlamlarla aslen kümes hayvanları ve keklikle ilgili (yavru keklük, yaşlı keklük, bir yaşındaki keklük vb.) kelimelerde kullanmıştır (Gülensoy, 2007, s. 943-944). Derleme Sözlüğü’nde de farklı anlamlarla kaydedilen tülek (C. X, s. 4007) kelimesinin, birleşik kelime formundaki hayvan isimlerinin (gabatülek; C. VI, s. 1884 - gazak tülek; C. VII, s. 1953) yapımında da kullanıldığı görülür. Derleme Sözlüğü’nde tülek kelimesi, “kurnaz, kurnazlık” anlamlarında da kaydedilmiştir. Köken Bilgisi Sözlüğü’nde bu anlam, tölek (Gülensoy, 2007, s. 426) maddesinde yer almakta, tülek maddesinde hayvanlarla alakalı anlamlar verilmektedir.

Clauson (EDPT, s. 498) “deri değiştirme mevsimi, kuşların tüylerini döküp değiştirdikleri dönem” gibi anlamlarla aktardığı kelime için tülek < tüle-k açıklamasını yaparken Tietze (TETT, C. 7, s. 180) tülek < tü+lek açıklamasını yapar ve ödle kelimesine işaret eder. Clauson’un morfolojik açıklaması, bizim anladığımız kadarıyla, isimden yapılmış fiil gövdesini ön plana çıkarmaktadır. Kendi anlamdirması doğrultusunda ve Eski Türkçe metinleri kapsamında tutarlı görünmektedir. Tietze’nin açıklaması ise kelimenin zaman içerisinde kazandığı sıfat işlevine odaklanmaktadır. Bu bağlamda kelimenin morfolojisi için iki bilim insanının açıklamalarının dikkate değer olduğunu, kelimenin kullanıldığı dönem ve anlamın kelimenin morfolojisine yaklaşımda farklılıklar ortaya çıkarabileceğini belirtmeliyiz. Tülek kelimesi etrafında anlamsal ve morfolojik pek çok tartışmaya açık mesele bulunmaktadır. Bu tartışma ve değerlendirmeler bu makalenin kapsamı dışında kalmaktadır. Seyahatnâme’de tespit ettiğimiz **taş tülek** ismine dönersek yukarıda belirttiğimiz üzere tülek kelimesi taradığımız kaynakların genelinde kümes hayvanları ve keklik türleri ile ilgilidir. Yırtıcı bir kuş ismi olarak Kumuk şairi Yırtıcı Kazak’ın *Er Gerek* şiirinde (Hacammатов ve Albörüev, 1959, s. 246-247) tespit edilen taş tülek, kaynakçamızda yer alan tarihî dönem sözlüklerinde kuş ismi anlamıyla tespit edilememiş, sadece “bir şahin türü” (Çağbayır, 2017, s. 1600) anlamıyla bir kayda ulaşılmıştır. Hasan Eren (Eren, 1999, s. 124-125), duygun < tuygun maddesinde açıkladığı ve tarihî kaynaklardaki varlığını aktardığı **toykun** kelimesinin Türkçeden Moğolcaya da geçtiğini Ramstedt ve Doerfer’e atıfla bildirir. Kelimeyle ilgili tartışmalara değinerek görüş bildirir.

Kelimeler	<i>alaca ördek, kuğu, saka kuşu</i> (Ar. saḳḳā < saḳy)*, <i>yeşilbaş ördek, balıkcıl, çil, gücügen, karabatak, kartal, kaz, keklik, ördek, süğlün, sürhâb</i> (F. sürh + âb), <i>toy, turac</i> (Ar. durrâc), <i>turna</i>
Köken	Türkçe (14), Arapça (2), Farsça (1)
Açıklamalar	*Hem kafes kuşu olarak hem de tüyleri için avlanan bir kuştur.

Tablo 2: Eti/Tüyleri İçin Avlanan Kuşlar

Alaca ördek adlandırması renk temellidir. Alaca ördeklerin, özellikle erkeklerinin boyun bölgesi, tüyleri yeşil baskın menevişlidir. Eski Türkçeden itibaren takip edilen (EDPT, s. 204) **ördek** kelimesini ise Kaşgârlı (DLT, s. 51) da kaydeder. DLT’de, pek çok madde başındaki örneklerde bu kelime karşımıza çıkar. Hasan Eren (1999, s. 316), Kaşgârlı’nın bu kelimeye “kaz” anlamı verdiğini belirtse de Ercilasun&Akkoyunlu neşrinde ördek/kaz ayrımı yapılmıştır (DLT, s. 51). Rasûlid Hexaglot’ta ördek kelimesi; Arapça “al-iwazz “goose” (s.188) / al-baḥḥ al-şînî “Chinese duck” (s. 227), Farsça “murğ-âbî (s. 188) / murğâbî “wild duck” (s. 227), Yunanca nisarın (s. 188), Ermenice sak (s. 188), Moğolca noqâsun (s. 227) kelimelerine karşılık olarak kaydedilmiştir. Tietze

(TETT, s. 346) ise kelimeyi açıklayıp örneklendirdikten sonra ördek başı maddesinde “yeşille lacivert arası bir renk” açıklamasını yapar. Yeşilbaş ördeğin başının rengi olan bu rengin müstakil bir renk adı olarak kaydedilmesine pek çok Türkçe sözlükte rastlanmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde “ördek, ördek benzeri kuş, bir ördek cinsi” vb. anlamlarda kaydedilmiş çok sayıda kelime olmasına rağmen ördek maddesi bulunmamaktadır. Renk temelli bir adlandırma olan **alaca ördek**, Derleme Sözlüğü’ndeki “alaca” ile kurulmuş pek çok kuş isminin arasında yer almazken yeşilbaş ördek anlamında sıfat tamlamasında ismin düşmesiyle oluşan yeşilbaş (C. XI, s. 4255), yeşil (C. XI, s. 4197) maddeleri bulunmaktadır. Türklerde kut ve beylik simgesi olarak kabul edilen kuşlardan biri olan (Çoruhlu, 2002; s. 152-153) **kuğu**, Eski Türkçe’den (EDPT, s. 609) itibaren takip edilen, Türkçenin büyük dil yadigarlarında (Çoruhlu, 2002, s. 153) sıklıkla karşılaşılan bir kuş ismidir. Kuğu anlamında, Derleme Sözlüğü’nde iki farklı adlandırma tespit edilmiştir: dertbüyük kuşu (C. IV, s. 1436), guguk (C. VI, s. 2189). Eski Türkçe’de balıkçın (EDPT, s. 337-338; DLT, s. 11, 224 - **krş.** s. 439) şekliyle (kuş isimlerinde kullanılan -cın/-çın eki için **krş.** bildircin; **bk.** Tietze, s. 463) tespit edilen **balıkçıl** kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde de balıkçın (C. II, s. 504) şekliyle kaydedilmiştir. Bu kaydın dışında, balıkçıl anlamında 6 farklı kelime [çamurcıl (C. III, s. 1068), çaykuş (C. III, s. 1097), kepeldek (C. VIII, s. 2745), kuruali (C. VIII, s. 3011), mezmerdek (C. IX, s. 3177), zakka (C. XI, s. 4344)] daha bulunmaktadır. Tarama Sözlüğü’ne bakıldığında farklı eserlerde bu kelimenin “balıkçır” şekliyle geçtiği görülür (TS, C. I, s. 390). Benekli bir kuş türü anlamındaki **çil** kelimesinin kökenini, “benek” anlamına odaklanarak Eski Türkçede (EDPT, s. 417) tespit edebiliriz. DLT’de kög (DLT, s. 402) kelimesinin yanında “deride dövmeden doğan iz” anlamıyla çil kelimesi tespit edilmektedir. Bir kuş adı olarak Tarama Sözlüğü’ne (C. II, s. 919) göre 14. ve 16. yüzyılda tespit edilen çil kelimesini, Tietze (TETT, s. 215) de 16. yüzyıldan tanıklattır. Derleme Sözlüğü’nde çil “üstü benekli yaban kekligi” ve çilkeklik “bildircin” (C. III, s. 1218) maddeleri yer almaktadır. **Güçügen** < göç-egen kelimesinin köklerini Eski Türkçedeki köçgün (EDPT, s. 697; **krş.** EDPT, s. 649; kartal maddesi) kelimesine dayandırabiliriz. Derleme Sözlüğü’nde tespit edilen ve -AğAn / -AgAn ekiyle türetilmiş diğer kuş isimleri şunlardır: çalagan / çalagancı (C. III, s. 1048), dalagan / dalagan kuşu (C. IV, s. 1335), kaçağan (C. VIII, s. 2586). Tietze (TETT, s. 288) de kelimeyi köçgün (EDPT, s. 697) kelimesine dayandırmakta, Clauson’un tanıklatmalarını aktarmakta ve Velet (Çelebi) İzbudak’tan (1936, s. 39) “Al ile arslan dutulur, güc-ile gücigen dutulmaz.” atasözünü aktarmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde güçügen “kartal” (C. VI, s. 2208), göçeğin “bir çeşit kuş” (C. VI, s. 2118) olarak anlandırılmıştır. Tarama Sözlüğü’nde güçügen (güçügen, güççen) maddesinde “Baykuşa benzer alaca renkli bir kuş.” olarak anlandırılıp 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tanıklatılmaktadır (C. III, s. 1840). Derleme Sözlüğü’nde **karabatak** anlamında

ses taklidi kelime olan kukarma (C. VIII, s. 2992) ve mıkırdak (C. IX, s. 3182); kurupatak (C. VIII, s. 3005), meke (C. IX, s. 3152), tumağan (C.10, s. 3990), bate (C. II, s. 570) bulunmaktadır. Tarama Sözlüğü'nde de kelimeye rastlanmazken karabatak anlamında kışkıldak (C. IV, s. 2521) bulunmaktadır. Bu kelimenin DLT'deki kaşgalak (s. 229) kelimesinden geldiğini düşünmekteyiz. Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan karabatak kelimesinin tarihî süreçte kullanım alanı kazandığı ve kullanım sıklığını artırdığı dönemle ilgili ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır. **Kartal** (krş. **karakuş**, **gücügen**), Eski Türkçede tanıklatılan (EDPT, s. 648-649) ve sonrasında Türkçenin Batı sahasında (Gülensoy, 2007, C. 1, s. 471) yaşayan bir kelimedir. Clauson'a göre (EDPT, s. 710-711) ses taklidi olan **keklik** de Eski Türkçeden günümüze varlığını gösteren bir kuş ismidir. Türk kültüründe erkekliğin, evliliğin ve başarının simgesi olarak görülen ve kut ve beylik timsali kabul edilen (Çoruhlu, 2002, s. 152-153) bir hayvanın ismi olan **kaz**, Eski Türkçeden (EDPT, s. 679) itibaren tanıklatılabilir. Bu kuş ismi, DLT'de (s. 409) de kaydedilmiş ve çok sayıda örnekte (özellikle sesi bağlamında) kullanılmıştır. Tarama Sözlüğü'nde madde başı olarak alınmayan kelimeyle ilgili olarak konşu maddesinde 15. yüzyıldan tanıklatılan "Konşunun tavuğu konşuya kaz görünür." atasözü yer almaktadır (C. IV, s. 2637). Derleme Sözlüğü'nde ise çeşitli sıfat ve isimlerle kurulmuş birleşik isim şeklinde çok sayıda kaz türü ismi [bozgaz (C. II, s. 751), çırnakaz (C. III, s. 1188), galkangazı (C. VI, s. 1902), gövgazı (C. VI, s. 2170), lığlıhgaz (C. IX, s. 3076), yabankazı (C. XI, s. 4112) vb.] bulunurken tek kelime şeklinde sadece gaz (C. VI, s. 1952) şekli yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'nde kaz ve kazla ilgili çok sayıda (kaz: 19, kaz yavrusu: 10) kelimenin bulunması, bu kelimenin dildeki yerleşikliğinin göstergesidir. Türk kültüründe, güzellik ve iyi şansın simgesi olan (Çoruhlu, 2002, s. 152-153) **süglün** (sülün), Eski Türkçeden süglin (EDPT, s. 820-821) şekliyle tanıklatılmıştır. Clauson bu kelimenin alıntı olma ihtimalinden bahsetmektedir. DLT'de süvlin ve süglin (s. 192) şeklinde yer almaktadır. Sülün/süglün kelimesi Derleme Sözlüğü'nde tespit edilememektedir ancak "dişi sülün" anlamında bozço (C. II, s. 750) kelimesi bulunmaktadır. Türkçede genel itibarıyla süglün, süvlin veya metatez yoluyla sülgün şeklinde kullanılan kelimeyle ilgili Eren'in (1999, s. 379) ve Tietze'nin (EDPT, s. 395) açıklamalarına ve tanıklatmalarına bakılabilir. Clauson'un toğ (EDPT, s. 449) maddesinde aktardığı ve tarihî Türk lehçelerinden örneklediği **toy kuşu**, DLT'de (s. 397) toğ ve toy (s. 405) şekilleriyle kaydedilmiştir. Kaşgârlı, "Çigil konuşmasında zel'li (d'li) şekli vardır: to.d. Bu, zel'i (z'yi) ye'ye (y'ye) çevirenlerin yoludur." açıklamasını yapmaktadır. Tarama Sözlüğü'nde (C. V, s. 3833) 14. yy'dan 19. yy'a kadar tanıklatılmıştır. Derleme Sözlüğü'nde bu kuş türü isimle ilgili çeşitli maddeler bulunmaktadır: dillittoy < dilli toy "uzun gagalı büyükçe bir su kuşu" (C. IV, s. 1498), dova "toy kuşu" (C. IV, s. 1568), tokduru "toy kuşu" (C. X, s. 3948), toytoğlu < toy + toklu "toy kuşu" (C. X, s. 3976). Eski

Türkçeden günümüze değin Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanılan gelen **turna** ismi için Eren (1999, s. 418) ve Tietze'nin (168) açıklama ve tanıklatmalarına bakılabilir.

Kelimeler	<i>başdankara, beyâz kumru (Ar. beyâz + F. kumru), bokluca bülbül (T. bokluca + F. bulbul), bülbül-i gûyâ-yı hezâr (F.), ferye (Kökeni belli değildir.), filorunya (Yun. phlori – phlorion), hakkuran (Kökeni tartışmalıdır.), ishâk kuşu (Ar. ishâk), iskete (Yun. skati), ispinoz (Yun. spinos), işlibe (Kökeni belli değildir.), kara bülbül (T. kara + F. bulbul), kara tavuk, kârvân kuşu (Fars. kârbân > kârvân), kuyruk atan, mankır kuşu (Moğ. möngür), pozbakal (T. poz “boz” + Yun. pákalos), saka kuşu (Ar. saḳy > saḳḳā)*, sarı asma, serçe, üğeyik (Kökeni belli değildir.), Yûsuf Mısır’da satıldı</i>
Köken/Yapı	Türkçe (6), Yunanca (3), Farsça (2), Arapça (2), Moğolca (1), Belirsiz (3), Tartışmalı (1)**, Türkçe + Farsça (2), Türkçe + Yunanca (1), Arapça + Farsça (1)
Açıklamalar	*Hem kafes kuşu olarak hem de tüyleri için avlanan bir kuştur. **Birçok varyasyonu bulunan bu ismin tartışmalı/belirsiz olan kısmı “hak” kısmıdır. İkinci kısmın varyasyonları “uran/vuran/kıran”dır. Seyahatnâme’deki imlâ ise “حق قرآن” şeklindedir.

Tablo 3: Kafes Kuşu Olarak Avlanan Kuşlar

Renk/görünüm temelli, sıfat tamlaması biçiminde adlandırma örneği olan **başdankara** < baş+dan kara, Derleme Sözlüğü’nde başdankara kuş (C. II, s. 566) olarak kaydedilmiştir. Serçe veya civcive benzeyen, sarı tüylü, uzun kuyruklu ve güzel ötüşlü bu kuş cinsi için Derleme Sözlüğü’nde yer alan diğer isimler; civciviğara (C. III, 988), mangarak’tır (C. IX, s. 3121). Bu kuş ismi, kaynakçamızda yer alan sözlüklerde tespit edilememiştir. Derleme Sözlüğü’nde **hakkuran** (C. VII, s. 2255) < hak kur-an şeklinde kaydedilmiş kelimenin, kaynaklarda farklı fonetik biçimli pek çok varyasyonu tespit edilmektedir. Günümüzde özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde kuşçuluk yapan kimseler arasında revaç bulan (Tezcan’dan aktaran Tietze, s. 341) bu kuşun (bir kumru türü olarak) ismiyle ilgili asıl belirsizlik ilk kısmıyla (hak) ilgili olsa da kelimenin ikinci kısmıyla ilgili olarak kuran “atmaca” (DS, C. VIII, s. 3005) kelimesi göz önünde bulundurularak hem hakkuran hem de kuran için yorumlamalar yapılabilir.

Derleme Sözlüğü’nde tür/renk/cinsiyet/yaş bakımından 11 farklı isme (**akbakal** - C. I, s. 141; **bakal** - C. II, s. 490; botak - C. II, s. 7443; cakıllı - C. III, s. 849; cayık - C. III, s. 870); **cozbakal** - C. III, s. 1004; cucuk - C. III, s. 1011; garatavuk - C. VI, s. 1921; **karabakal** - C. VIII, s. 2637; **karapatak** - C. VIII, s. 2652; zesku - C. XI, s. 4363) sahip olduğu görülen **karatavuk** kuşunun, ses ve renk temelli isim çeşitlemelerine sahip olduğu görülmektedir.

Seyahatnâme'de de geçen **pozbakal** kelimesindeki Yunanca'dan gelen pákalos kelimesine renk ismiyle yapılmış bir isim olduğu görülür. Derleme Sözlüğü'nde “ses veya renk ismi + bakal (ve bakkal)” kelimesiyle kurulmuş sıfat tamlaması şeklinde çok sayıda kuş ismi bulunmaktadır; boz/pozbakal bunlardan biri değildir. Kelimeyle ilgili etimoloji ve kullanım bilgisi için TDK'nin sozluk.gov.tr adresinde yer alan Etimoloji Sözlüğü'nde, Eren'in sözlüğüne (1999) dayandırılan ancak Eren'in sözlüğünde yer almayan bozbakkal maddesine bakılabilir: “*Yerel ağızlarda bakkal biçimi yanında bakal biçimi de kullanılır 'karatavuk'. Anadolu'nun birçok yerinde karatavuğa karabakal adı da verilir. Türkçe bozbakkal adının ikinci bölümünde bakal yerine bakkal biçimi kullanılmıştır (bozbakkal < boz + bakal (gémination). Yerel ağızlarda kullanılan bakalak 'boz renkli, tepeli bir çeşit tarla kuşu' adı da bakal'dan gelir: < bakal + -(a)k (küçültme eki).*” Tam hangi kuş olduğunu tespit edemediğimiz **kuyruk atan** < kuğruk (EDPT, s. 604) at-an, -An sıfat-fiil ekiyle kurulmuş (**krş.** ağaç delen, boyunburan, çağaboğan, çama çakan, ağaçkakan, **hakkuran**, **kuran**, yelkovan vb.) bir isimdir. Derleme Sözlüğü'nde birkaç kuş isminde kuyruk [akkuyruk (C.1, s. 157; batman kuyruk (C. II, s. 572); bizkuyruk (C. II, s. 714); kılguyrık (C. VIII, s. 2796) / kılkuyrık (C. VIII, s. 2801) **bk.** kıl kuş / kıl kuğruk (DLT, s. 146)]. Güncel Türkçe Sözlük'te “kuyruk + fiil-An” yapısıyla kurulmuş kuş isimleri bulunmaktadır: kuyruksallayan, kuyrukkakan. Türkçede “kuyruk” kelimesiyle kurulmuş kuş isimlerinde kurruk “üveyik” (C. VIII, s. 3009) kelimesi de dikkate alınmalıdır. Derleme Sözlüğü'nde yer alan kurruk kapan (C. VIII, s. 3009) “yırtıcı bir kuş”, kurruk/kuyruk ile kurulmuş kelimelerde “üveyik” anlamının düşünölebileceğini göstermektedir.

Tietze'nin (Tietze, s. 149) “incir kuşu” olarak anlamlandırdığı ve 20. yy'dan örneklendirdiği **sarı asma**, Derleme Sözlüğü'nde (C. X, s. 3544) de yer almaktadır. Bir kuş familyasına (sariasmagiller) adını veren bu kuş ismi, pek çok tarihî sözlük ve metinde (16. yüzyıl sözlüklerinden Lügat-i Nimetullah'ta (s. 252), 17. yüzyıla ait Kitab-ı Tercüme-i Tezkire-i Davud fi İlmi't-Tıbb'da (s. 924), 19. yüzyılın başında (1801) telif edilen Lehcetü'l-Lügât'ta (s. 688, 1220, 1228) ve Lehce-i Osmânî'de (s. 363)) kaydedilegelmiştir. Sarı asma, balkan dillerine de verinti olarak geçmiştir (Bulgarca için **bk.** Karaağaç, 2008, s. 731; Acaroğlu, 2016, s. 362). Eski Türkçeden itibaren (EDPT, s. 795) tespit edebildiğimiz **serçe**, Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinin çoğunda (açıklama ve tanıktatmalar için **bk.** Eren, 1999, s. 362; TETT, s. 205) kullanılagelen bir kuş ismidir. Derleme Sözlüğü'nde serçe ve benzeri kuş isimlerinin çeşitliliği (34 tane tespit edilmiştir.) kelimenin yerleşik ve yaygınlığının bir göstergesidir.

Kelimeler	<i>karaca, kunduz, porsuk, sığın, tablalı</i> (Yun. tabla < Lat. tabula + T. +li), <i>zağar</i> (Kökeni tartışmalıdır.)
------------------	---

Köken/Yapı	Türkçe (4), Yunanca+Türkçe (1), Tartışmalı (1)*
-------------------	---

Açıklamalar

*Bazı sözlüklerde (Ötüken, s. 1820; Kâmûs, s. 685) Türkçe olduğunu gösterir şekilde verilmektedir. Tietze (TETT, VII, s. 589) kelimenin kökeninin belirsiz olduğunu dile getirilir. Kubbealtı Lugatı'nda (Ayverdi, 2016, C. III, s. 3511) ise kelimenin Macarca veya Güney Slav dillerinden alındığını ileri süren görüşlerden bahsedilir.

Tablo 4: Dört Ayaklı Kara Hayvanları

Güncel Türkçe Sözlük'te yer alıp dört ayaklı bir hayvan ismi olan **karaca** kelimesi tarihî sözlük ve metinlerde sık rastlanan bir kelime değildir. Bu kelimenin bir hayvan ismi olarak kullanılış tarihi ve alanları daha ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Kelimenin diğer anlamları (pazu, bir kuş ismi, esmer vb.) tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin metinlerinde ve sözlüklerinde tespit edilirken dört ayaklı, geyik benzeri hayvan anlamı, kaynakçamızda yer alan eserlerden sadece Lehçetü'l-Lugat'ta (s. 804) tespit edilmiştir. Eski Türkçeden günümüze tüm tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan **kunduz** kelimesini Clauson (EDPT, s. 635) kaydeder ve Çuvaşça da dâhil olmak üzere tüm lehçelerde kullandığını belirtir. DLT'de kunduz ve kunduz kayrı “ilaçlarda kullanılan kunduz taşığı” (DLT, s. 200) maddeleri bulunmaktadır. Kunduz kayrı maddesinin bulunması, Türklerin sosyal hayatlarında bu hayvanın bir yeri olduğunun göstergesidir. Orta Türkçede de kunduz biçiminin görüldüğünü ifade eden Eren (1999, s. 267), kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki fonetik durumunu örneklendirir. Doerfer'e (1967, III, no. 1534) göre Farsçaya, Eren'e (s. 267) göre Farsçanın yanı sıra Tacikçe, Kürtçe gibi dillere verinti olan bu kelime, Türkçe *kund kökünden gelmektedir ve sondaki -z bir ektir (Eren, 1999, s. 267). Kelimeyi **borsmuk** şeklinde kaydeden Kaşgarlı “Oğuzlar, mim'i (m) atarlar ve borsuk derler.” (DLT, s. 521) bilgisini verir. Çağdaş Türk lehçelerinin çoğunda farklı fonetik özelliklerle borsuk kullanılagelirken (Eren, 1999, s. 336) bazı Türk lehçelerinde kaşkulak ve türevleri kullanılmaktadır (Eren, 1999, s. 337). Kökeni ve morfolojisi çok tartışmalı olan bu kelimeyle ilgili öne sürülen düşünceler için Eren'in ayrıntılı porsuk maddesine (1999, s. 336-337) bakılabilir. Eski Türkçede **sıgun** (EDPT, s. 811-812) şekliyle tespit edilen kelime Türkçenin Kuzeydoğu ve Güneybatı lehçelerinde (EDPT, s. 811; Eren, s. 363) fonetik farklılıklarla kullanılagelmiştir. DLT'de (s. 176) sıgun şeklinde yer alan kelime, Rasûlid Hexaglot'ta sıgun “male deer, elk” (RH, s. 169) maddesinde; Arapça al- yahmur “deer, roe, roebuck”, Farsça gâv-i kûhî “mountain cow” (açıklamalar için bk. RH, s. 169), Yunanca elafin “deer” ve Ermenice eġn “deer” karşılığı olarak verilmiştir. Tarama Sözlüğü'nde (C. V, s. 3405-3406) sığın (sığın geyik, sığın geyiği) maddesinde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tanımlanmıştır. Derleme Sözlüğü'nde (C. X, s. 3603) “bir çeşit geyik, karaca” ve “evcilleşmemiş sığır” (bk. Tietze, s. 235) anlamlarıyla yer almaktadır. Orta Asya kökenli bir Türk/Oğuz izci köpeği/av köpeği olarak nitelendirilen (Kartay, 2000; Yılmaz ve Ertuğrul,

2011) ve Anadolu avcılığında Osmanlı Devleti teşkilatında ve sosyal hayatında (zağarcıbaşı, zağar yaylaları vb.) önemli bir yere sahip olagelmiş **zağarın** “av köpeği, tazi”; “köpek yavrusu”, “küçük cins köpek”, “çoban köpeği”, “bodur bacaksız / kısa boylu (köpek)” gibi anlamları bulunmaktadır (Derleme, C. XI, s. 4341-4342; TETT, s. 589). Kelimenin kökeni tartışmalıdır. Eren (1999, s. 465), kelimenin Macarca, Slavca, Kafkas dilleri, Rumca kökenli olduğuyla ilgili Kúnos, Munkácsi, İlliç-Svitiç, Räsänen vd.nin görüş ve tartışmalarını aktardıktan sonra “Yaygın bir inanca göre, Türk dillerinden kalma bir alıntıdır.” der. Kelimenin Türkçe olduğu ve birçok dile verinti yoluyla geçtiği düşüncesi yaygındır (Macarca, Rumence, Çekçe, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Makedonca, Yunanca için bk. Karağağaç, 2008, s. 941).

4.2. Deniz Hayvanları

Kelimeler	<i>alakerde</i> (Yun. <i>lakérda</i>), <i>atrına</i> (Yun. <i>atherina</i>), <i>çıtka balığı</i> (Rus. <i>şçuka</i> / Bulg. <i>ştuuka</i>), <i>çiroz</i> (Yun. <i>tsiros</i>), <i>çuçurya</i> (çuçur + Yun +ya), <i>fıçıda</i> (Yun. <i>petsouda</i>), <i>gelincik</i> , <i>gümüüş balığı</i> , <i>hamsi</i> / <i>hamsin balığı</i> / <i>hapsi</i> (Yun. <i>hampsi</i> < <i>khapsi</i>), <i>horosya</i> (Yun. <i>hurospina</i>), <i>istavriz balığı</i> - <i>istavrid/istaride</i> (Yun. <i>stavrós</i> - <i>savridi/stavrıdi</i>), <i>iskorbid</i> (Yun. <i>skorpidi</i>), <i>izmarid</i> (Yun. <i>smaridi</i>), <i>kalkan</i> , <i>kaya balığı</i> , <i>kefal</i> (Yun. <i>kephali</i>), <i>kılıçbalığı</i> , <i>kolyoz</i> (Yun. <i>kolios</i>), <i>kürek balığı</i> , <i>levrek</i> (Yun. <i>lavraki</i>), <i>lüfer</i> (Yun. <i>loufari</i>), <i>mersin balığı</i> (Yun. <i>mersin</i>), <i>morina balığı</i> / <i>moruna balığı</i> (Yun. <i>morouna</i>), <i>paçoz</i> (Yun. <i>patios</i> / <i>patsios</i>), <i>palamid</i> / <i>palamide</i> (Yun. <i>palamyda</i>), <i>psi balığı</i> (Yun. <i>psissi</i>), <i>tekir</i> (Yun. <i>tıgris</i>), <i>türkis</i> (Yun. <i>trihios</i>), <i>uskumru</i> (Yun. <i>skoumpri</i>), <i>uştuka</i> (Rus. <i>şçuka</i> / Bulg. <i>ştuuka</i>), <i>yılan balığı</i> , <i>yılları</i> (Yun. <i>yilari</i>), <i>yûnus balığı</i> (Ar. <i>yûnus</i>)
Köken/Yapı	Yunanca (28)*, Türkçe (7), Rusça/Bulgarca (2), Arapça (1), ?+Yunanca (1)**
Açıklamalar	*Bazı balık isimleri birkaç farklı şekilde geçmektedir. **Tietze çuçuryanın çuçurun çoğulu olduğunu, +ya kısmının Yunanca bir ek olduğunu öne sürer (Tietze II, 250). Çuçur kelimesinin kökeni belirsizdir. Onomatope olma ihtimali göz önünde bulundurulabilir.

Tablo 5: Balıklar

Kelimeler	<i>istakoz</i> (Yun. <i>astakós</i>), <i>istiridye</i> (Yun. <i>streidia</i>), <i>kereviz</i> (Yun. <i>karavída</i>), <i>lakoz</i> (Yun. <i>vláhos</i>), <i>midye</i> (Yun. <i>mudia</i>), <i>pağurya</i> (Yun. <i>pagouria</i>), <i>sülüne</i> (İt. <i>solingtese</i>), <i>teke</i> , <i>yengeç</i>
Köken	Yunanca (6), Türkçe (2), İtalyanca (1)

Tablo 6: Kabuklu Deniz Hayvanları

Kelimeler	<i>ayı balığı, deniz atı, deniz kestânesi</i> (T. deniz + Yun. kastanoia + T. +si), <i>ihtapot</i> (Yun. octo podos), <i>su kaplıbağası</i>
Köken/Yapı	Türkçe (3), Yunanca (1), Türkçe + Yunanca+Türkçe (1)

Tablo 7: Diğer Deniz Canlıları

Makalemizin kapsamı dâhilinde Seyahatnâmede tespit ettiğimiz deniz canlılarının isimleri çoğunlukla Yunanca kökenlidir. Yunanca ve İtalyanca kökenli kelimelerle ilgili bazı sorular, *The Lingua Franca in the Levant* (Kahane, Kahane ve Tietze, 1958) adlı eser yardımıyla cevaplanabilir. Türkçe isimlerin büyük çoğunluğu ise görünüş/benzerlik temelli adlandırmayla (**gümüş balığı, kaya balığı, kürek balığı, kılıçbalığı, yılan balığı, ayı balığı, kalkan, deniz atı**) oluşturulmuştur. Bu birleşik kelimelerin kullanım tarihi, avcılık tarihi odaklı bir çalışma olmayan makalemizin sınırları dışında kalmaktadır. **Yengeç** kelimesinin etimolojisi için Yalçın'ın (2018) çalışması bizce yeterli cevapları içermektedir. **Su kaplıbağası** < su + kaplı bağa+sı birleşik kelimesindeki bağa kısmı için Clauson'un (EDPT, s. 311) *baka* "frog; also tortoise" maddesine bakılabilir. Clauson'un (EDPT, s. 311) Eski Uygur Türkçesinden örneklediği *müyüz baka* "tortoise" ismini DLT'de (s. 445) *münjüz baka* "kaplumbağa" olarak görmekteyiz. Kaplumbağa kelimesinin etimolojisi için Eren (1999, s. 209), Gülensoy (2007, s. 461) çalışmalarına bakılabilir. Alyılmaz'ın (2013) çalışması, kaplumbağa kelimesinin fonolojik ve morfolojik yapısını açıklamanın yanı sıra Türk kültüründeki yeriyle ilgili önemli bilgileri de içermektedir. Bir balık türü olan **gelincik** ve bazı kaynaklarda bir tür karides olarak anlamlandırılmış (Ayverdi, 2010, s. 1225) bazı kaynaklara (Bingel, 2016) göreyse karides türleri için çatı isim olarak kullanılan **teke** kelimesi için kaynakçamızda yer alan eserlerde herhangi bir açıklayıcı bilgiye ulaşamamıştır. Bu kelimelerin deniz canlısı ismi olarak neden, ne zaman, nerede kullanılmaya başladığı bilgisi daha ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türk sosyal, dinî, askerî, iktisadi ve siyasi hayatında izlerine ilk yazılı ve görsel Türk yadigârlarından itibaren rastladığımız avcılık faaliyetlerinden Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nin İstanbul kısmına yansıyanlar ele alınmıştır. Evliyâ'nın yaşadığı dönemde İstanbul'da avcılık - özellikle deniz avcılığı- esere yansıyandan çok daha geniş boyutludur. Bu çalışmada da konunun sağlıklı biçimde ele alınabilmesi adına yapılan bazı sınırlamalar dâhilinde İstanbul'da avcılık bölgeleri hakkında edindiğimiz bilgiler şöyledir: Kağıthâne'de gayrimüslimler birçok hastalığın tedavisi için su kaplumbağası yakalanır. Kalamış'ta kaya balığı tutulur. Hasköy'de istiridyeye çıkarılır. Hem deniz hem kara avcılığının yapıldığı Terkoz'da şahin ve balaban kullanılarak kaz ve ördek avlanır. İstinye, Sarıyer ve Büyükdere halkı balıkçılıkla geçinir. İstranca dağlarında avlanan sığın, karaca ve tablalıların etiyle, havası bu

iş için uygun olan Yeniköy'de padişah için pastırma yapılır. Adı, II. Selim'in oraya ve orada tutulan taze balıklara olan beğenisine dayanan Tarabya'da bir deniz dalyanı bulunur. İstanbul'un en önemli dalyanlarından biri, Beykoz'da bulunur ve burada kılıçbalığı avlanır. Evliyâ, özelliklerini ve huyunu tasvir ettiği bu balığın nasıl yakalandığını ayrıntılarıyla anlatır. Yine Beykoz sınırları içerisinde, hem sürgün avı yapılan hem hayvanat bahçesi/mesirelik işlevi gören bir "tokat" bahçesi (Tokat Bahçesi) bulunur. Üsküdar, çınarlarla dolu bir mesire ve av yeridir. Üsküdar'ın sahil kasabalarından biri olan Istavriz kasabasının adının kökeniyle ilgili rivayetlerden biri, bu bölgede istavrit balığının çok olmasıyla ilgilidir. Çekmece göllerinde pisi balığı avlanır ve beş on yılda bir aslen Tuna Nehri'ne özgü olan morina balığı, mersin balığı ve uştuka görülür. Zağar yaylakları; Topkapı ve Edirnekapı arasında yer alır ve Osmanlı yeniçerilerinin av köpekleri burada bulunur.

Kendilerine Arslan Ağa Hamamı'nın tahsis edildiği İstanbul avcı esnafı; deniz ve kara avcıları olarak iki gruba ayrılabilir. Balık eminine bağlı olan esnaf; dalyancılar, avcı ıgırpçılar, karıtyacılar, ağcılar, saçmacılar, düzenciler, zıpkıncılar, çömlekçi avcıları, sepetli balık avcıları, istiridyecilerden oluşur. Bunların yanı sıra aslen tüccar olan yani balık avlamayan balık satıcıları esnafı da zaman zaman ava çıkmaktadır. Kara avcılığı yapan esnaf ise genel olarak kuş avıyla geçinir. Okçulara yelek tedarik eden, avladıkları kuşların etlerini ve tüylerini satan esnafın bir kısmı avcı kuşlardan yararlanır. Kafes kuşu yakalayan avcılar ise tuzak ve ökselerle kullanır. Kuşlar dışında avlanan kara hayvanları karaca, kunduz, porsuk, siğın, tablalıdır.

Kapsam dâhilinde metinde 112 hayvan ismi tespit edilmiştir. Bu hayvanların 53 tanesi (39 balık, 9 kabuklu deniz canlısı, 5 tanesi su hayvanı) deniz canlısıdır. 59 kara canlısının 53 tanesi kuş (38 avlanan, 15 avlayan), 6 tanesi (5 avlanan ve 1 av köpeği) dört ayaklı kara hayvanıdır. Tespit ettiğimiz avcı kuş adlarında Türkçe (%53 - 6) kelimelerin baskın olması, Türklerin çok eski devirlere dayanan kuşla avlanma pratiklerine bağlanabilir. Avcı kuş adlarının %7'sinin (1) Türkçeye uzun süre komşuluk yapan Moğolcadan geri ödünçleme olması da bu görüşü destekler. Ar.+T. yapısındaki birleşik kelimelerde asıl kuş adı (doğan) Türkçedir. Tartışmalı olan kelimenin (balaban) de Türkçe olma ihtimali bulunmaktadır. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda avcı kuş adlarının %80'inin Türkçeye ilişkili olduğu görülür. Avcı kuş adların %13'ü (2) Farsça, %7'si (1) ise Yunancadır. Türklerin avcı özellikleriyle ilgili olduğu öne sürülebilecek diğer veri, etini yemek yahut tüylerinden faydalanmak için avlanan kuş adlarında Türkçe'nin (%82 - 14) oldukça baskın olmasıdır. Bu kategoride tespit edilen diğer kelimelerin %12'si (2) Arapça, %6'sı (1) Farsçadır. Güzel sesi/tüyleri nedeniyle avlanan/yakalanan kuş adlarında Türkçe en yüksek orana (%25 - 6) sahiptir. Bu kategorideki diğer kelimeler Yunanca (%13 - 3), Farsça (%8 - 2), Arapça (%8 - 2), Moğolca (%4 - 1) kökenlidir. Dört ayaklı kara hayvanı

adlarının %68'si (4) Türkçedir. %16'lık kısma (1) denk gelen tartışmalı kelime “zağar”dır. Anadolu'ya Oğuzlar tarafından getirildiği düşünülen ve “Türk köpeği” olarak bilinen bu hayvanın isminin de Türkçe olacağı kanısındayız ancak bunu ilmî anlamda öne sürmek için net bir veri yahut açıklamaya ulaşamamıştır. %16'lık kısma denk gelen diğer kelime (tablalı), Latince/Yunanca kaynaklı bir kelimeye getirilen Türkçe ek ile oluşturulmuştur. Balık isimlerinde Yunancanın (%72 - 28) baskın olduğu görülür. Türkçe kökenli kelimelerin oranı %18 (7), Slav (Rus. / Bulg.) dillerinden kelimelerin oranı %5 (2)'dir. Arapça kökenli (%2,5) ve muhtemel yansıma sese getirilen Yunanca ek ile oluşturmuş (%2,5) birer kelime bulunur. Kabuklu deniz hayvan adlarının %67'si (6) Yunanca, %22'si (2) Türkçe, %11'i (1) İtalyanca kökenlidir. Diğer deniz canlıları kategorisinde ele aldığımız deniz canlılarının %60'ı (3) Türkçe, %20'si (2) Yunanca, %20'si Türkçe-Yunanca yapılı birleşik kelimedir.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Kısaltmalar

DLT: Dîvânu Lugât'it-Türk

DS: Derleme Sözlüğü

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish

RH: Rasûlid Hexaglot

SN: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Cilt 1.

TETT: Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati

TS: Tarama Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. T. (2016). Türkçeden Bulgarcaya geçen kelimeler sözlüğü. Trakya Üniversitesi.
- Ahmed Vefik Paşa (2000). Lehce-i Osmânî. Recep Toparlı (Hzl.). TDK.
- Alyılmaz, C. (2013). Türk kültüründe kaplumbağa. Ü. Gürsoy, F. G. Dilek, D. Ergönenc Akbaba, F. Ersoy, Y. Kartallıoğlu, H. Yazıcı Ersoy (Ed.). Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı içinde (s. 141-164). Akçağ.
- Alyılmaz, C. (2021). Bilge Tonyukuk yazıtları. TDK.
- Aslan, M. (2020). Kitab-ı Tercüme-i Tezkire-i Davud fi İlmi't-Tıbb. TDK.
- Atalay, B. (1985). Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi. (4 Cilt). TDK.
- Ayverdi, İ. (2016). Misalli büyük Türkçe sözlük (Kubbealtı Lugatı) (Cilt1-3). Kubbealtı.
- Batmanov, İ. A. ve Kunaa, A. Ç. (1963). Pamyatniki drevnetyurskoy pis'mennosti tuvi I. Kızıl.
- Battal, A. (1934). İbnü-Mühennâ lûgati. Devlet Matbaası.
- Bilge, R. (1945). İstanbul kütüphanelerinde bulunan baznameler. İ.Ü. Türkiyat Mecmuası, VIII(8), 169-182.
- Bingel, F. (2016). Deniz biyolojisi ve balıkçılık ilgi alanındaki bazı terimler ve tanımları. 16.10.2023 tarihinde http://old.ims.metu.edu.tr/DenizSozluk/index_tr.html adresinden edinilmiştir.
- Boeschoten, H. (2023). A dictionary of early middle Turkic. Brill.
- Caferoğlu, A. (1972). Türklerde av kültü ve müessesesi. VII. Türk Tarih Kongresi - 25-29 Eylül 1970 - Kongreye Sunulan Bildiriler: C 1. (169-175). TTK.
- Çağbayır, Y. (2017). Ötüken Osmanlı Türkçesi sözlüğü. Ötüken.
- Çoruhlu, Y. (1995). Türk sanatında hayvan sembolizmi. Seyran.
- Çoruhlu, Y. (2002). Türk mitolojisinin anahatları. Kabalcı.
- Dankoff, R. (2004). Evliya Çelebi seyahatnamesi okuma sözlüğü. (Semih Tezcan, Çev.). Sanat.
- Dankoff, R., Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2006). Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi topkapı sarayı kütüphanesi Bağdat 304 yazmanın transkripsiyonu - Dizini: I. Kitap. Yapı Kredi.
- Derleme Sözlüğü (Cilt I-XII) (1993). TDK.
- Dever, A. ve İslam, A. (2015). Tarihsel süreç içerisinde Türk kültüründe spor algısı. Manas Sosyal Araştırma Dergisi, 4(5), 46-61.
- Divitçioğlu, S. (2000). Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüg). Yapı Kredi.
- Doerfer, G. (1963-1973) Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen und Timuridenzeit (4 Cilt). Wiesbaden.
- Doerfer, G. (1963-1973). Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen und Timuridenzeit (4 Cilt). Wiesbaden.

- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. TDK.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. (2. baskı). Bizim Büro.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. Kabalıcı.
- Furat, A. (2013). İslam hukukunda “Avcılık” (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabu’s-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış). *Ekev Akademi Dergisi*, 17(55), 225-242.
- Grønbech, K. (1959). The steppe region in world history. *Acta Orientalia*, XXIII, 43-56.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü* (2 Cilt). TDK
- Güven, Ö. ve Hergüner, G. (1999). Türk kültüründe avcılığın temel dayanakları. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 32-38.
- Hacamatov, A. ve Albörüev Ş. (1959). *Qumuqları Yır Xaznası*. Mahaçqala.
- Hacıgökmen, M. A. (2012). *Türkiye Selçuklularında Avcılık*. Kömen.
- Hacıgökmen, M. A. (2018). *Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikarlar*. SUTAD,43, 325-339.
- Halasi-Kun, T., Golden, P., Ligeti, L. ve Schütz, E. (2000). *The King’s Dictionary, The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*. (Peter Golden, Ed.). Brill.
- Hambis, L. (1957). Notes sur trois tribus de l’Yenissei supérieür: Les Us, Qapqanas et Telengüt. *Journal Asiatique*, CCXLV, 25-36.
- Hamilton, J. R. (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*. (Ece Korkut ve İsmet Birkan, Çev.). Simurg.
- İzbudak, V. (1936). *Atalar Sözü*. TDK.
- Kahane, H., Kahane, R. ve Tietze, A. (1958). *The Lingua Franca in the Levant*. University of İllinois Press.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. TDK.
- Kartay, D. (2019). *Türk İzci Köpeği Zağar*. Sergi.
- Keskin, Y. Z. (2007). Hadislere Göre Avcılık ve Avlanma Esasları. *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, 5(1), 33-48.
- Koç, B. (2006). Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Çevre Bilincinin Arka-planı Olarak “Av Yasak ve Sınırlılıkları” Üzerine Bazı Düşünceler. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 271-281.
- Kur’an-ı Kerîm (1973). DİB.
- Mau-Tsai, L. (1958). *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T’u-küe) I (Text)*. Harrassowitz.
- Ni’metullah A. (2015). *Lügat-i Ni’metullah*. Adnan İnce (Hzl.). TDK.
- Onay, İ. (2015). İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 8(41), 516-525.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. TDK.

- Ögel, B. (1991). İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi - Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. TTK.
- Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi I. TTK.
- Öztürk, N. (2008). Osmanlı Kroniklerinde Av. Gürsoy-Naskali, E. ve Altun, H. O. (Ed.) Av ve Avcılık Kitabı içinde (1. bs., s. 65-71). Kitabevi.
- Redhouse, Sir J. (2000). Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük. SEV.
- Ross, E. D. (1994). Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü. (Emine Gürsoy Naskali, Çev.). TDK.
- Roux, J. P. (1998) Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Said Polat, Göçebe Türklerde Avcılık. Gürsoy-Naskali, E. ve Altun, H. O. (Ed.) Av ve Avcılık Kitabı içinde (1. bs., s. 59-60). Kitabevi.
- Seyhülislâm Mehmed Esad Efendi (2022). Lehçetü'l-Lügât. H. Ahmet Kırkkılıç (Hzl.). TDK.
- Sümer, F. (1953). Türklerde avcılık. Resimli Tarih Mecmuası, 4(12), 2403-2407.
- Şemsettin Sâmî (2004). Kâmûs-ı Türkî. Kapı.
- Şemsettin Sami (2013). Kâmûs-ı Türkî. Kapı.
- Şükrü, Y. (1988). İslam'da avcılık. Gelişim.
- Şükürov, Q. (2009). Safevilerde av geleneğinin oluşumu ve I. Şah İsmail dönemi av merasimleri. Acta Turcica, 1(1), 56-71.
- Tarama sözlüğü (Cilt I-VI) (1995). TDK.
- Tekin, T. (2004a). The first Altınkök inscription. Y. Emine ve Demir N. (Hzl.), Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri (1. bs., s. 537-554). Öncü.
- Tekin, T. (2004b). Hemçik Çırgakı Yazıtı. Y. Emine ve Demir N. (Hzl.), Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri (1. bs., s. 578-587). Öncü.
- Tietze, A. (2021). Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati (2. bs., Cilt I-VIII), Y. Emine ve Demir N. (Ed.). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). Kıpçak Türkçesi sözlüğü. TDK.
- Tulum, M. (2011). 17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı. TDK.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Güncel Türkçe sözlük. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- User, H. (2007). Runik harfli Türk yazıtlarında av. Dil Araştırmaları Dergisi, 1(1), 49-599.
- Üçbaş, K. (1999). Avcının temel eğitim kitabı. 4 Renk.
- Vernadsky, G. (1938). The scope and contents of Chingis Khan's Yasa. Harvard Journal of Asiatic Studies, 3(3/4), 337-360.
- Yalçın, S. K. (2018). "Yengeç" sözcüğünün etimolojisi üzerine bir değerlendirme. Tarih Okulu Dergisi (TOD), 11(35), 396-405.
- Yılmaz-Önder, S. (2009). Oğuz resmi ile avlanma. Acta Turcica, 1(1), 12-21.
- Yılmaz, O. ve Ertuğrul, M. (2011). Some morphological traits of the zagar (erect-ear) Dog in Turkey. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(2), 107-112.